

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри зарубіжної
літератури та полоністики
доктор філологічних наук, професор
_____ ГАЛИНА Сабат
« » _____ 2025 р.

ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ РОМАННОЇ ПРОЗИ
ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ

Спеціальність: 014 «Середня освіта Мова і література (Польська
мова та зарубіжна література)»

Освітня програма: «Середня освіта (Мова і література (польська,
англійська)»

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття професійної кваліфікації: Вчитель польської мови та
зарубіжної літератури, читель англійської мови та зарубіжної літератури
Автор роботи – **Маршалок Юрій Мирославович**

підпис

Науковий керівник – кандидат філологічних наук,
доцент Іваночко Г.О.

підпис

Дрогобич, 2025

Захист магістерської роботи

**ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ РОМАННОЇ ПРОЗИ
ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ**

Оцінка за стобальною шкалою:

Оцінка за національною чотирибальною шкалою:

Коротка мотивація захисту:

	Голова ДЕКу	
Дата	підпис	прізвище, ім'я

Секретар ДЕКу	
підпис	прізвище, ім'я

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Зав. кафедрою

(підпис)

(дата)

**Завдання
на підготовку кваліфікаційної роботи**

**Тема «Вивчення художнього стилю романної прози Ярослава Івашкевича
в національній школі»**

1. Керівник к.ф.н., доц. Іваночко Г.О.
2. Маршалок Юрій Мирославович

Перелік питань, що підлягають висвітленню:

1. Показати етапи становлення Ярослава Івашкевича як прозаїка та проаналізувати специфіку творчого методу митця.
2. Розглянути роман «Червоні щити» як зразок психологічної прози визнаного майстра слова. Простежити на прикладі романів «Змова чоловіків» та «Бледомірські пристрасті» еволюцію митця в бік реалізму. Схарактеризувати найбільш зрілий твір Івашкевича «Хвала і слава» як вершину його досягнень у романному жанрі.
3. Підготувати методичні матеріали та рекомендації для уроків із вивчення творів письменника.

Список рекомендованої літератури:

1. *Івашкевич Я.* Слава і хвала. – Київ: Юніверс, 2005.
2. *Сухомлинов О.* «Червоні щити» Ярослава Івашкевича: між сходом та заходом // Українська полоністика. Випуск 10. Філологічні дослідження / [Електронний ресурс] / – Режим доступу: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7973/1/suhom_cher_2013_10_48.pdf
3. *Сухомлинов О.* Польсько-українське культурне пограниччя у прозі Ярослава Івашкевича (топіка і функціональність) [монографія]. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 192 с.

Етапи підготовки роботи

№	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Збір матеріалу, його опрацювання	До 12.12.2024	25.12.2024
2.	Написання плану роботи та формулювання основних її концепцій та ідей	До 12.02.2025	22.02.2025
3.	Написання практичного розділу роботи	До 20.09.2025	28.09.2025
4.	Завершення написання роботи	До 17.10. 2025	20.10.2025

3. Дата видачі завдання 15.10.2024
4. Термін подачі роботи керівнику до 20.10.2025.
5. З вимогами до виконання кваліфікаційної роботи і завданням ознайомлена

(підпис студента)

6. Керівник _____

(підпис)

Анотація

Маршалок Юрій. Вивчення художнього стилю романної прози Ярослава Івашкевича в національній школі

У магістерському дослідженні зроблено спробу показати етапи становлення Ярослава Івашкевича як прозаїка та проаналізувати специфіку творчого методу митця. Розглянуто роман «Червоні щити» як зразок психологічної прози визнаного майстра слова. Простежено на прикладі романів «Змова чоловіків» та «Блендомірські пристрасті» еволюцію митця в бік реалізму. Схарактеризовано найбільш зрілий твір Івашкевича «Хвала і слава» як вершину його досягнень у романному жанрі. Підготовлено методичні матеріали та рекомендації для уроків із вивчення творів письменника. Ярослав Івашкевич зумів передати не лише сутність своєї епохи, а й відчуття швидкоплинності життя, його діалектики, його мінливості та красу. Звідси – філософське протиставлення миру і війни та глибокий його гуманізм його творів.

Ключові слова: романна проза; художній стиль; психологічна проза; творчий метод; реалізм; еволюція творчості; методичні рекомендації; літературний процес; гуманізм; філософські мотиви; національна школа.

Adnotacja

Marszałok Jurij. Badanie artystycznego stylu prozy powieściowej Jarosława Iwaszkiewicza w szkole narodowej

Praca magisterska ma na celu ukazanie etapów rozwoju Jarosława Iwaszkiewicza jako prozaika oraz analizę specyficznej metody tworzenia mistrza. Zbadanie powieści «Czerwone tarcze» jako przykładu prozy psychologicznej uznanego mistrza słowa. Prześledzenie ewolucji artysty w kierunku realizmu na przykładzie powieści. Scharakteryzować najdojrzalsze dzieło Iwaszkiewicza, «Chwała i sława», jako szczytowe osiągnięcie w gatunku powieściowym. Przygotować materiały metodyczne i rekomendacje do zajęć poświęconych twórczości pisarza. Jarosław Iwaszkiewicz zdołał oddać nie tylko istotę swojej epoki, ale także poczucie przemijania życia, jego dialektyki, zmienności i piękna. Stąd filozoficzne przeciwstawienie pokoju i wojny oraz głęboki humanizm jego dzieł.

Słowa kluczowe: proza powieściowa; styl artystyczny; proza psychologiczna; metoda twórcza; realizm; ewolucja twórczości; rekomendacje metodyczne; proces literacki; humanizm; motywy filozoficzne; szkoła narodowa.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРА МІЖВОЄННОЇ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ.....	10
1.1. Тенденції розвитку польської літератури початку ХХ століття.....	10
1.2. Провідні філософські ідеї в прозі 30-х років.....	15
1.3. Польська література після Другої світової війни.....	21
РОЗДІЛ 2.ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНІСТИКИ ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	
2.1. До поняття «творчий метод» у літературознавстві.....	26
2.2. Роман «Червоні щити» як зразок художньо-психологічної прози письменника.....	31
2.3. Особливості реалізму в романах «Змова чоловіків» та «Блендомірські пристрасті».....	35
2.4. «Хвала і слава» – новий етап у творчості Івашкевича-романіста.....	39
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ЗАНЯТЬ ІЗ ВИВЧЕННЯ ПРОЗИ ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА.....	45
ВИСНОВКИ.....	61
ЛІТЕРАТУРА.....	66

ВСТУП

Художній світ письменника, його творча лабораторія постійно привертає увагу дослідників: літературознавців, лінгвістів, біографів. Вивчення поетичного мовлення письменника, системи образів, лексико-семантичних, композиційно-синтаксичних, ритмічних, зображально-виражальних прийомів дозволяє досягнути найголовніше, що є у художника, – його неповторний, властивий тільки йому стиль. Відомо: чим видатніший письменник, тим більша необхідність дослідити його манеру, зрозуміти авторські літературні прийоми, людську й філософську сутність.

Творчість Ярослава Івашкевича, прозаїка і поета, визнаного майстра слова, становить у цьому аспекті особливий інтерес. Письменник досяг високої майстерності у жанрі малих і великих прозових форм, залишивши для нащадків численні блискучі зразки. Досконала майстерність, рідкісне, майже безпомилкове чуття слова, витонченість фрази поєднуються з незвичними прийомами побудови літературного твору, своєрідною системою образотворчих засобів, музикальністю. Через усі твори митця червоною ниткою проходять мотиви любові до людини, гіркоти від її недосконалості, малодушності.

У польському літературознавстві є монографії, присвячені вивченню творчості Івашкевича або окремим її етапам (Р.Пшибильський, М.Ендріховська, Х.Заворська, Е.Лох). Ґрунтовними є праця Р.Матушевського та статті К.Вики, присвячені новелістиці письменника.

Ще на початку творчої діяльності митець знайшов свій стиль, свої теми, свою оригінальну манеру. Критики в один голос захоплювалися унікальним даром Івашкевича відчувати слово, віртуозно володіти ним, і відзначали це у своїх наукових працях. Зокрема, *Kijowski A.*[48], *Kwiatkowski J.*[51], *Gronczewski A.* [41], *Turczyński A.* [61], *Reimann A.*[55], *Ritz G.* [56].

У працях теоретико-літературного характеру польських авторів найбільш важливими з погляду обраної теми виявилися спостереження, що стосуються питань творчого методу, особливостей жанру роману чи психологізму, зроблені відомими літературознавцями К. Викою, П. Ювінським, Ю. Кшижановським, Г. Маркевичем.

Дослідники художнього мовлення прозових текстів митця акцентують на безлічі точних епітетів і порівнянь у творах письменника, говорять, що кожен рядок у майстра чіткий, як струна.

Автором глибокої наукової праці «Ярослав Івашкевич. Літературно-критичний нарис» є Григорій Вєрвес, відомий український літературознавець, доктор філологічних наук, професор, академік АН України.

Вивченню багатогранної творчості Ярослава Івашкевича присвячена низка ґрунтовних наукових досліджень Сухомлинова Олексія, доктора філологічних наук, професора. У 2004 році в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка він захистив кандидатську дисертацію «Проза Ярослава Івашкевича міжвоєнного періоду: топіка і функціональність польсько-українського пограниччя»[23].

Варто відзначити, що в романістиці письменника найбільш дослідженою, особливо з погляду своєрідності жанру, є трилогія «Хвала і слава». Проте вивченню художнього стилю на матеріалі інших романів Івашкевича, зокрема, в аспекті розвитку навичок самостійно аналізувати художні твори, сприймати закладені в них духовні й естетичні цінності, формування у школярів літературної комунікативної компетенції в польському та вітчизняному літературознавстві було приділено значно менше уваги. Це і визначає **актуальність** магістерської роботи.

Аналіз методичних посібників, навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів, шкільних підручників з літератури показав, що творчість Ярослава Івашкевича (окремі твори) вивчається в старшій школі. Тому при підготовці наукової розвідки ми головно спиралися

на державні стандарти сучасної школи, викладені в навчальних програмах для старших класів: Польська література програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою 10–11 класи. Профільний рівень [19], Програма зарубіжної літератури для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання Рівень стандарт (Програма затверджена наказом МОН № 1407 від 23.10.17)[20].

Об'єктом дослідження є творчість Ярослава Івашкевича як шлях від естетизму до реалізму.

Предмет наукової розвідки – особливості художнього стилю письменника.

Мета магістерської роботи полягає у вивченні художньої своєрідності романів Ярослава Івашкевича з урахуванням впливу основних тенденцій літературного процесу в Польщі ХХ століття та відповідно до стандартів освітнього процесу, рекомендованих Міністерством освіти і науки України.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються такі **завдання**:

1. Розкрити особливості розвитку польської літератури початку ХХ століття.
2. Показати етапи становлення Ярослава Івашкевича як прозаїка.
3. Проаналізувати специфіку творчого методу митця.
4. Розглянути роман «Червоні щити» як зразок психологічної прози визнаного майстра слова.
5. Простежити на прикладі романів «Змова чоловіків» та «Блендомірські пристрасті» еволюцію митця від реалізму.
6. Схарактеризувати найбільш зрілий твір Івашкевича «Хвала і слава» як вершину його досягнень у романному жанрі.
7. Підготувати методичні матеріали та рекомендації для уроків із вивчення творів письменника.

Матеріалом для дослідження стали тексти романів Ярослава Івашкевича: «Червоні щити», «Змова чоловіків», «Блендомірські пристрасті», «Хвала і слава».

Методи дослідження. У магістерській роботі визначальним є конкретно-історичний підхід до аналізу літературного процесу. Застосовано також порівняльно-історичний метод, що передбачає використання типологічного, герменевтичного й біографічного методів, а також окремих прийомів історико-філософського тлумачення тексту.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній еволюція творчого методу Ярослава Івашкевича розглядається в цілісності на матеріалі романів, написаних в різні періоди творчості. Застосовані в науковій розвідці підходи до аналізу художнього стилю письменника можуть бути використані для дослідження типологічно схожих літературних явищ.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що її результати варто використовувати для розробки лекційних курсів з історії польської літератури XX століття, а також різних спецкурсів і спецсемініарів. Деякі її висновки можуть бути також враховані і при подальшому дослідженні творчості Ярослава Івашкевича, зокрема в аспекті продовження його традицій у новій польській літературі. Ілюстративні та методичні матеріали доцільно використовувати на уроках літератури при вивченні творів визнаного майстра слова.

Апробація роботи. Основні положення були висвітлені на Науково-практичній конференції викладачів та студентів факультету української та іноземної філології (березень 2025 р.) та попередньому захисті магістерських досліджень (15 жовтня 2025 р.).

Структура наукової розвідки. Магістерське дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРА МІЖВОЄННОЇ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

1.1. Тенденції розвитку польської літератури початку XX століття

У польській літературі 20-х років продовжували активно творити письменники старшого покоління: С. Жеромський, С. Реймонт, В. Оркан). На початку XX ст. успішно дебютували З. Налковська, Ю. Каден-Бандровський, М. Домбровська, А. Струг, які вже вирізнялися своїм яскравим художнім почерком. Та все ж відмінність літератури цього періоду та періоду «Молодої Польщі» існувала. Вона простежується не тільки в новій тематиці, зумовленій відповідним часом, а й у відході від характерного для попереднього періоду лірико-романтичного пафосу оповіді, зверненні письменників до біографізму, до «літератури факту».

Проза 20-х років розпочиналася із зображення подій Першої світової війни, в результаті якої на політичній карті Європи 1918 року знову з'явилася польська держава. Сприятливі для Польщі наслідки війни, чому сприяли створені Ю. Пілсудським добровольчі легіони, перемога у війні 1920 року не заступили, однак, для польських письменників трагізму війни, безглуздості загибелі мільйонів людей. До того ж у Першій світовій війні брали участь поляки, зокрема письменники, які часто опинялися з різних боків фронту як громадяни різних країн, що воювали між собою.

Одним із найяскравіших творів на воєнну тематику став роман А. Струга про польські легіони «Нагорода за вірну службу» (1921) – польський варіант європейського роману про «втрачене покоління». Роман Струга побудований як щоденник молодого, багато в чому наївного шістнадцятирічного улана. Такий прийом дозволив письменнику дистанціюватися від захоплених суджень героя про патріотичні цілі війни.

Струг продовжив військову тему й у низці наступних своїх творів, наприклад, «Могила невідомого солдата» (1922), а також і в інших, в яких

посилюються характерні для західноєвропейської літератури про світову війну пацифістські мотиви. Вони спочатку півголосно звучали в польській прозі, оскільки в суспільстві була сильна ейфорія від здобуття Польщею незалежності. Найбільш значним твором пацифістської течії в польській прозі про Першу світову війну став роман-трилогія Струга «Жовтий хрест», 1933 р. (жовтим хрестом німці позначали бомби з іпритом), сповнений гуманістичним антивоєнним пафосом, викриттям безглуздості та злочинності імперіалістичної війни, зображенням широкої панорами подій – не так батальних сцен, як закулісних механізмів війни (фінансування військових дій, суперництво штабів та розвідок).

Письменницька манера Струга сформувалася під впливом естетичних уявлень, що панували в період «Молодої Польщі». Для його творів характерні експресіоністичний стиль, опис незвичайного душевного стану героїв, схильність до сенсаційної подачі описуваних подій.

У романі Станіслава Рембека (1901–1985) «Наган» про польсько-російськiй війни теж відсутня героїка (якої можна було б очікувати, оскільки польське військо відбило тоді наступ Червоної армії). Війна показана в ньому як фатальне зло. Це не тільки окопний бруд, біль, кров та смерть. Війна назавжди деформує психіку людини, озлобляє людей і руйнує зв'язки між ними. Невипадково герой роману поручик закінчує життя самогубством.

Уже на початку 20-х років проза відображає суспільно-політичну ситуацію в країні, що виникла після утворення незалежної держави. На перший план виступає реалістичний соціально-політичний роман, у якому індивідуальні долі героїв тісно переплітаються з конфліктами післявоєнної дійсності, що оцінюється дуже критично.

Деморалізація вчорашніх самовідданих борців за незалежність країни, що прийшли до влади, з почуттям гіркоти зображена в романі Зофії Налковської (1884–1954) «Роман Терези Геннерт», 1923 р. Письменниця зауважувала, що в незалежній вітчизні збереглися без зміни ганебні установи царизму – жандармерія, поліція, шпики. Процвітають у країні лише

корумповані чиновники, спекулянти, кар'єристи, військова еліта. Один із героїв роману полковник Омський, коханець та вбивця Терези Геннерт, є культивованим у польському націоналістичному військово-політичному середовищі лихим типом солдафона, відданого владі й здатного на жорстокі вчинки. Роман Налковської вирізняється майстерною композицією, «зануренням у психіку» героїв, різноманітністю представлених поглядів на події.

Зображення суспільних конфліктів пов'язане з глибоким психологічним аналізом сучасника й у романі «Недобре кохання» (1928). Головна тема роману, за визначенням самої письменниці, – це зміна характерів у залежності від змін у їхніх стосунках. У творі описана історія «недоброї», фатальної любові Павла Близбора спочатку до своєї дружини, милої та привабливої Агнешки, а потім до чужої дружини, непомітної та спокійної Ренати, в якій прокидається бурхливий темперамент. Історія цієї пристрасті розказана з найтоншими спостереженнями над психікою героїв, з роздумами письменниці (вона ж оповідач, близький до героїв роману) про залежність характеру та долі від зовнішніх обставин, про значення та вплив середовища на формування психологічного й морального образу людини.

Але любовна інтрига – лише одна лінія роману. Одна з головних ідей, яка пронизує його, – цезрада можновладцями у новій Польщі демократичних визвольних ідеалів своєї молодості. Батько Агнешки, сановник-міністр Мельхіор Валевиц колись був прихильником польської соціалістичної партії. Раніше його глибоко хвилювали долі людей, які потрапили до в'язниці за свою ідейну діяльність. Зараз же, «за нової кон'юнктури», його улюблені гасла стали раптом непривабливими й безглуздими. Тепер інші, нові люди сиділи у в'язницях.

Створюючи панораму суспільно-політичного життя та побуту східної польської провінції (добре відомих письменниці з життя у Гродно, де вона провела кілька років) у сценах раутів, пікніків, екскурсій тощо, Налковська показала процес єднання польських земельних магнатів на кресах та

представників центральної влади – уряду, жандармерії, армії. Паразитуючий спосіб життя цих вершків суспільства Налковська з гострою іронією показала на прикладі графині Осенецької, яка не втомлювалася повторювати, що «Мужика треба бити, коли він завинить, його треба тримати внапрузі та страху – тоді він буде слухняним...»

Вивчаючи твори багатьох вітчизняних та зарубіжних письменників, Налковська завжди прагнула досягнути закони художньої творчості. У середині 20-х років вона писала про тенденцію у літературі: «Помилкою конструкції є висловлювання будь-яких соціальних і політичних положень чи моральних гасел іншим шляхом, ніж через підхід до теми.

У виборі точки зору, у виборі позиції загалом перевіряється світогляд автора. Не потрібно нічого додавати від себе, намагатися обов'язково щось доводити; цілком достатньо самого тону, стилю, співвідношення світла й тіні – вони не підведуть».

Романи Налковської критика різних років та спрямованості правомірно розглядала в одному ряду з творами таких відомих європейських письменників, як А. Барбюс, Ж. Дюамель, О. Цвейг, Е.М. Ремарк, Т. Манн.

Жорстка боротьба за владу в незалежній Польщі – тема роману Юліуша Кадена-Бандровського (1885 – 1944) «Генерал Барч» (1922). У ньому автор влучно визначив настрій у новій Польщі. Суб'єктивний авторський задум полягав у спробі показати в багатьох сценах роману механізм цинічної політики у верхах, висміяти інтриги та нездатність до управління країною.

Каден-Бандровський був найактивнішим політичним і культурним діячем, генеральним секретарем організованою за його участі у 1933 році Польської академії літератури, провідним публіцистом офіційної «Газети польської», директором театрів, представником польської офіційної культури на міжнародних конгресах та з'їздах.

Для широких кіл суспільства моральним авторитетом продовжував залишатися З. Жеромський. У багатьох публіцистичних виступах на той час

(«Снобізм і прогрес», 1923; «Бічі з піску», 1925, та інших) Жеромський формулював свій ідеал суспільного устрою Польщі.

Роман З. Жеромського «Напередодні весни» (1924) став найбільш яскравим художнім відображенням протиріч у післявоєнній Польщі та свідченням перелому у свідомості творчої інтелігенції. У цьому романі письменник описав політичну плутанину польського життя перших років незалежності, невирішені соціальні проблеми, різні суспільні позиції на прикладі долі головного героя роману Цезарія Барики.

Не знайшов себе у новій Польщі також герой роману А. Струга «Покоління Марека Свиди» (1925) –насправді розчарований інтелігент, колишній учасник боїв за свободу Польщі у легіонах Пілсудського. Оцінка Стругом повоєнної дійсності багато в чому близька до критичних узагальнень твору «Переддень весни», а також репрезентована в таких романах автора, як «Гроші» (1924), «Фортуна касира Спеванкевича» (1928), написаних у манері експресіоністичного гротеску, та інших.

У традиціях Жеромського та реалізму XIX століття написані також гуманістичні оповідання збірки «Люди звідти» (1925) Марії Домбровської (1892– 1965). Демократичний гуманізм Домбровської започаткував дуже важливу лінію у розвитку міжвоєнної прози, яка пізніше, у 30-ті роки, актуалізувала як одну з головних тем –тяжка доля польського села.

Польська проза 20-х років зображала конфлікти післявоєнного часу, ставила важливі питання щодо життя країни: яке майбутнє чекає на Польщу, як вирішити гострі соціальні проблеми? Але впевненої відповіді на ці питання не було.

Багато письменників друкують свої твори в офіційних громадсько-літературних журналах «Півонія» (1933–1939), «Дорога» (1922–1937), які вирізнялися певною ідеологічною толерантністю в порівнянні з іншими тогочасними виданнями.

1.2. Провідні філософські ідеї в прозі 30-х років

У 30-ті роки формуються ознаки «католицької» літератури, яку раніше розглядали з точки зору художньої вторинності. Йдеться не про релігійну літературу для богослужінь, а про творчість письменників, які виступали з позицій релігійно-філософського світо розуміння. Щоквартальний журнал «Verbum» (1934 – 1939), який об'єднував світських католиків, пропагував ідеї неотомізму та персоналізму, виступаючи за синтез розуму та віри, за розвиток культури на основі християнської філософії, за активну боротьбу з проявами суспільного зла.

Найбільш яскравою представницею католицької прози була Зофія Коссак-Щуцька (1890 – 1968). Цикл її історичних романів («Золота вільність», 1928; «Хрестоносці», 1935, та інші), створених під впливом барвисто-живої оповідальної манери Сенкевича, відтворював правдиві картини життя, політику, традиції та звичаї давніх часів, але її історико-політична концепція була заснована на визнанні незмінної правоти та благодійної ролі церкви, зумовленості подій волею провидіння.

У боротьбі проти обскурантизму особливе суспільне значення набули звернення до багатовікової культурної традиції, нагадування про створені людством скарби розуму та краси.

Обскурантизм (мракобісся, від лат. *Obscurans* – «що затемнює», «що заморочує») – негативне ставлення до освіти і прогресу, відсталість, реакційність [18].

Цьому присвятив свою літературну діяльність Ян Парандовський (1895–1978), знавець та популяризатор античної культури, прекрасний стиліст, автор книг «Міфологія» (1923), «Олімпійський диск» (1933), «Три знаки Зодіаку» (1938) та інші. Парандовському належить також популярна

повість «Небо у вогнях» (1936), що описує духовний світ юнака, світогляд якого формується в конфлікті між релігією та наукою.

Одне з найвищих досягнень польської реалістичної прози міжвоєнного періоду та всього XX століття – чотири томна епопея Марії Домбровської «Ночі та дні» (1931–1934). У цьому широкому соціально-побутовому полотні, що охоплює долі кількох поколінь небагатого шляхетського сім'ї, Домбровська зафіксувала цілу епоху польської історії з 1863 року до початку Першої світової війни, трансформацію польського суспільства, диференціацію шляхти та становлення буржуазних відносин, формування нової інтелігенції. У сімейній сазі Домбровською створено образ польського дому – звичайної шляхетської садиби, хранительки національних традицій за часів неволі.

Роман «Ночі і дні», пронизаний гуманізмом, демократизмом, повагою до праці, вирізняється глибиною та детальністю психологічних характеристик, надзвичайно багатою мовою, позбавленою, однак, будь-яких стилістичних прикрас. Авторка наслідує та розвиває кращі традиції реалізму XIX століття, насамперед – Б. Пруса та Е. Ожешко.

Як і твори великих попередників Домбровської, її роман вийшов за межі національної літератури, виконавши важливу функцію ілюстрації особливостей польського життя. Але епопея Домбровської швидше завершувала попередній період розвитку польської реалістичної прози, ніж відкривала для неї нові шляхи.

У 30-ті роки творчість більшості письменників-реалістів перебувала у своєрідній опозиції до «школи» Жеромського, до соціально-політичного роману попереднього десятиліття. Це виявлялося у відмові від панорамного, синтетичного зображення дійсності, від узагальнень великої художньої значущості, від застережень та передбачень майбутнього. Проте проза «малого реалізму» за всієї її обмеженості відігравала важливу роль в освоєнні літературою соціальної проблематики, як, наприклад, романи Полі Гоявичинської (1896–1963) «Дівчата з Новолипок» (1935) та «Райська яблуня» (1937) про життя дівчаток-підлітків із вулиці варшавської бідноти.

Їхні мрії про кохання, прагнення змінити своє убоге життя наївні та нездійсненні. Безпросвітному життю «маленьких людей» був присвячений і роман Гоявичинської «Вогняні стовпи» (1938), ще більшою мірою, ніж дилогія, забарвлений песимістичним настроєм.

До відображення у прозі життя суспільних низів закликала близька до теорії «літератури факту» програма літературної групи «Предмістя» (1933–1937). До неї входило багато письменники демократичних поглядів (Хелена Богушевська, Єжи Корнацький, Галина Гурська, Зофія Налковська, Густав Морчинек, Бруно Шульц, Адольф Рудницький та інші).

Програма «Предмістя» закликала зосередити увагу на житті та долях біднотив Польщі, на поневіряннях мешканців околиць, безробітних, на долі національних меншин у Польщі. Члени об'єднання висували як творчий зразок соціальний роман Золя та Пруса («Форпост»). Програму «Предмістя» можна співвіднести з французьким популізмом, представлений раніше німецькою «Neue Sachlichkeit». У «Предмісті» народилася також ідея «колективної творчості», яка, втім, не була послідовно реалізована. Група видала дві збірки оповідань, нарисів та репортажів: «Предмістя» (1934) та «Перше травня» (1934), а також сім книжок окремих авторів.

Ідеї «Предмістя» досить послідовно втілювалися у творчості Хелени Богушевської (1886–1978), починаючи з її першої книги «Світ сліпих» (1932) – опис життя сліпих дітей в інтернаті. У збірці оповідань «Ці люди» (1933), тематично пов'язаних між собою, Богушевська змальовує важке життя безробітних із варшавських околиць. Популярність отримав її психологічний роман «Все життя Сабіни» (1934). Його героїня, тяжко хвора жінка середнього віку, в останні місяці життя переживає у своїй пам'яті епізоди безрадісного існування, найбільш яскравими віхами якого були зміна квартир та купівля нових суконь.

Реалізацією програми «Предмістя» є також і повісті «Везуть цеглу» (1935) та «Вісла» (1936), написані Богушевською у співавторстві з Єжи Корнацьким. Це свого роду соціологічне дослідження побуту та психіки

представників певного соціального середовища, тих, хто населяє вузькі вулички та тісні провулки передмість: робітників і поденників, крамарів, чиновників, ремісників, домашньої обслуги. В основі його лежить глибоке й ретельно документоване знання авторами життя своїх геро

Із групою «Предмістя» пов'язана у 30-ті роки ХХ століття творчість Густава Морчинька (1891–1964), «співака Сілезії», який присвятив цьому краю свої численні твори про життя місцевих гірників. Події, описувані письменником у популярному романі «Вирубаний штрек» (1931–1932), відбуваються напередодні Першої світової війни. У творі зображено опір жителів Сілезії національному гніту. Морчинек широко та глибоко співчуває своїм героям, оперуючи при цьому морально-абстрактними категоріями добра і зла, совісті, порядності тощо. Наприклад, у романі «Вивернуте каміння» (1937), присвяченому дітям шахтарів та безробітних, вічно напівголодним підліткам, йдеться переважно про проблеми їхнього морального виховання, прищеплення їм добрих людських почуттів, чесності, культурних навичок. Вони рано пізнали злидні й змушеним красти та займатися контрабандою, братися за будь-яку роботу та кидати навчання. Багато героїв роману вірять у те, що має прийти час, коли не буде безробіття та людських нещасть, але шляхи досягнення справедливості для них незрозумілі.

Ставлення письменників «малого реалізму» до перспектив суспільного розвитку було загалом песимістичним. Темним, забитим, неосвіченим, приреченим на повільне вимирання зображене, наприклад, село в повісті репортажного типу «Грип лютує в Направі» (1934) Я. Курека, яка вирізняється сильними елементами натуралістичного підходу до дійсності. Сподівань на краще майбутнє у героїв повісті немає. «Нас завжди били і битимуть», – кажуть у творі Курека селяни.

Ян Віктор (1890–1967) у романі «Верби над Сеною» (1933) зобразив важку долю польських селян-емігрантів, які шукали на чужині роботи та хліба. В іншому романі «Оранка парів» (1935) письменник змалював

жахливу картину темряви, голоду й бідності, заздрості, недовіри та ненависті, що панують у селі, доведеному до відчаю кризою. Шлях досягнення соціальної справедливості автор бачив у проповіді моралі, у «християнському всепрощенні».

У 1934 році повістю «Зовнішність дня» дебютує Ванда Василевська (1905–1964). Це повість про формування нової свідомості робітника, який стає ватажком прогресивної молоді. Повість написана векспресивно-романтичною манері, чим пояснюється відсутність глибокої психологічної мотивації важливих вчинків персонажів.

Більшу увагу психологічній розробці образів, індивідуалізації мови героїв і навіть її стилізації на кшталт селянської лексики та синтаксису письменниця приділила в романі «Батьківщина» (1935), який присвячений опису життя безземельних селян на тлі найважливіших суспільно-політичних подій у Польщі першої чверті XX століття. У романі, написаному в натуралістичній манері, звучить характерний для прози 30-х років мотив протиставлення двох родин, селянської та шляхетської.

У 30-ті роки отримує розвиток інший тип прози – психологічної. Найчастіше тут замість традиційної проблематики реалізму «особистість і суспільство» висувається проблема взаємовідносин «особистості до особистості», демонстрація відчуженого становища особистості в суспільстві, позбавляє її права на гармонійний розвиток. Великим майстром витонченого психологічного зображення сучасної людини виявив себе у 30-ті роки Я. Івашкевич. Як прозаїк, Івашкевич починав з ліричної прози – з романів і повістей, часто на екзотичну тематику, написаних під впливом стилістики «Молодої Польщі»: «Втеча в Багдад» (1916, публікація – 1920), «Зенобія Пальмура» (1920) «Вечір у Абдона» (1923), «Гілярій, син бухгалтера» (1923). Сам письменник пізніше називав їх «стилістичними екзерсисами», але вже тоді він сформулював своє творче кредо, вкладене у вуста героя роману «Місяць сходить» (1925) – юнака Антонія, який вирішив стати письменником: *«Писатиму про повсякденні речі... Пізнавати їх,*

розуміти. Давати їм... нове життя... Зупиняти миті життя, розмірковувати над ними та продовжувати їх – ось моє завдання». Через багато років у передмові до своїх «Вибраних віршів» (1968) Івашкевич писав про те, що завжди дотримувався цього девізу, і хоча з часом усвідомив безсилля людини перед величчю світу і впливом часу, завжди *«намагався якнайбільше пізнати, якнайбільше висловити»*.

«Ерос і Танатос» – так називається книга Р. Пшибильського, присвячена прозі Івашкевича періоду 1916 – 1938 років. Любов і смерть – наскрізна тема творчості письменника, який прагне *«сказати щось своє про любов і про смерть, – про двох орлів, що ширяють над тихою гірською долиною»*. Ця тема знайшла яскраве втілення у шедеврах польської новелістики – оповіданнях Івашкевича 30-х років: «Березняк» (1932), «Млин над Втратою» (1936).

Прикладом може бути твір «Пані з Вовчиків». Його герой Віктор Рубен приїжджає до маєтку, де п'ятнадцять років тому він був репетитором, улюбленцем сестер – юних панянок, чого він тоді не розумів і не цінував. Його турбує пам'ять про минуле, жаль про втрачені можливості. Спроба відтворити колишню атмосферу флірту, повторити колишні слова і жести, воскресити юність зазнала невдачі. Одна із сестер померла, інші вже не здатні, як і сам герой, до поетичного та романтичного сприйняття світу. Плин часу неблаганний, не можна повернути минуле, час та історія змінили кожного з персонажів.

Ярослав Івашкевич написав чимало есе, статей та нотаток про особистість і творчість. Такі мотиви зустрічаються у прозі польського письменника уже в міжвоєнні роки. Героя роману «Блендомерські пристрасті» (1938) – письменник Тадеуш Замойло – не витримує гнітючої сімейної атмосфери, потай від дружини втікає з дому і вмирає в покинутій лісовій сторожці, бо переживає творчу кризу естетичного митця.

Звернення до психології сучасника внесло в польську літературу багато нового: аналітичність, дослідження скритих в людині темних сил, що

руйнують психіку. Про це свідчить роман Марії Кунцевич (1897–1989) «Чужоземка» (1936), в якому створено портрет самотньої жінки, чия свідомість обтяжена різними комплексами, почуттями занепокоєння та образи. Занурення у глибини людської психології простежується у творах багатьох інших представників цього напрямку в польській літературі 30-х років.

1.3. Польська література після Другої світової війни

Польська література періоду 1945–1989 років розвивалася під впливом політики, яку проводила Польська об'єднана робітничка партія в галузі культури. Адміністративними методами насаджувалась політизована програма соціалістичного реалізму, польська література навмисно ізолювалася від західної культури, здійснювалася орієнтація письменників на вузьке коло обраних національних традицій (Освіта, реалізм XIX ст.). Зміни, що відбулися в суспільній свідомості в середині 50-х років, особливо після 1956 року, позначилися й на літературі. Надії на вільний розвиток суспільства та його культури не справдилися.

Новий етап у розвитку літератури – з середини 50-х до кінця 60-х років – характеризується розширенням контактів зі світовою літературою XX століття, яка почала активно перекладатися польською мовою; зверненням письменників до сукупності національних культурних традицій. «Історичній необхідності», що визначала людські долі в літературі попередніх років, були протиставлені цінність та неповторність особистості та її психологія, що досліджується на різному тематичному матеріалі. Основні художні пошуки ведуться в руслі сучасного реалізму, який широко трактується, але багато письменників охоче користувалися і відвойованим правом на художній експеримент.

З кінця 50-х років культурна політика партійно-урядового керівництва країною стає дедалі репресивнішою. Надаючи письменникам певну

автономію в галузі власне художніх пошуків, воно в той же час не схвалює будь-які спроби критичного підходу до сучасного життя та нещодавньої польської історії. Це породжувало постійні конфлікти між владою та творчою інтелігенцією. Великий резонанс у Польщі та за кордоном отримав у 1964 році лист 34-х письменників і вчених до прем'єр-міністра Юзефа Ціранкевича, в якому вони вимагали скасування нововведеної цензури, права на критику.

Того ж року за публікації за кордоном було віддано під суд і засуджено до ув'язнення М.Ванькович. Головним своїм ворогом влада, як і раніше, вважала «ревізіоністів», які, як зазначалося в партійних документах 1968 року, «в галузі культури та літератури прагнуть орієнтувати художників на зразки сучасної буржуазної літератури та культури і таким чином насаджувати угодництво стосовно Заходу».

Гострий конфлікт спалахнув у березні 1968 року у зв'язку із заборонаю влади на постановку драми А. Міцкевича «Дзяди» в Національному театрі Варшави (режисер Казімеж Деймек) через нібито антиросійське та антирадянське звучання вистави. Спілка польських письменників підтримала масові студентські демонстрації протесту, розігнані міліцією. Бунт письменників, філософів, молодой інтелігенції був придушений, у тому числі за допомогою гасел ксенофобії, націоналізму та антисемітизму. Внаслідок гонінь низка письменників, а також вчених-гуманітаріїв змушена була емігрувати, багатьох перестали друкувати, деякі публікували свої твори за кордоном під псевдонімами.

Усі ілюзії щодо демократизації соціалізму, здобуття ним «людського обличчя» були розвіяні введенням у Чехословаччину 21 серпня 1968 року військ учасників Варшавського договору для придушення демократичних перетворень, що почалися там. Письменників, які протестували проти цієї акції, покарали. Наприклад, до 1974 року було заборонено публікацію та постановку п'єси С. Мрожека. Бурхливі політичні події в країні торкнулися як суспільно-літературного життя, так і безпосередньо художньої творчості. На

порядку денномув літературі постали питання і про сприйняття митцямисучасності, і про її правдиве та моральневідображення, якізумовили певні змінив проблематиці творів і виборі образотворчих засобів.

Але не тільки це дозволяє виділити певний етап літературного процесу— з кінця 60-х до 1989 року, коли остаточно з'ясувалося, що будівництво соціалізму в Польщі зайшло в глухий кут, а до влади в країні прийшли нові громадянські сили. У цей час в літературу увійшло нове покоління письменників, які не мали особистого досвіду війни і були більш тісно пов'язані з тогочасною цивілізацією. У 70-ті, а потім і в 80-ті роки помітною рисою літературного процесу в Польщі стають різноманітні мистецькі програми та новації у творчості.

У польській літературі наростає опір тоталітарному соціалізму та ідеологічному диктату. Репресії влади лише сприяли оформленню опозиції інтелігенції бюрократичному режиму.

Основним питанням, яке постало перед письменниками після війни, було питання про життєві та творчі засади та водночас — про перспективи розвитку літератури. Щодо цих проблем велися принципові суперечки на сторінках громадсько-літературних видань. Журнал «Одроджені» виступив із програмою об'єднання всіх демократичних сил польської культури: *«Все, що є здоровим і може відродитися, треба підтримувати та зміцнювати. Амністія сердець і умів, перш за все в галузі культури по відношенню до всіх людей доброї волі і таланту, безвідносно до їх минулого, є доказом правоти та моральної переваги лівих сил»*,—писав один із активних організаторів культурного життя в перші повоєнні роки публіцист Єжи Борејша.

Зміст літератури перших повоєнних років великою мірою визначався нагальною потребою суспільства осмислити трагічні уроки історії — вересневу катастрофу 1939 року, гітлерівський окупаційний терор. У бурхливому повоєнному старті польської літератури брали участь письменники різних поколінь, різних світоглядних та творчих орієнтацій. Письменники, які отримали визнання у міжвоєнному двадцятилітті —

Л. Стафф, М. Домбровська, З. Налковська, Я. Івашкевич, М. Яструн, Ю. Пшибось та інші; які прийшли в літературу в 30-і роки – Є. Анджеєвський, Т. Бреза, А. Рудницький, К. Прушинський; дебютанти військових і повоєнних років – Т. Ружевиц, Богдан Чешко (1923-1988), Станіслав Дигат (1914-1978), Войцех Жукровський (1916-2000), Р. Братний, Казімеж Брандис (1916-2000), Тадеуш Конвицький, Вітольд Залевський та інші.

Польські письменники пережили тяжкі випробування воєнних років і принесли в літературу особистий трагічний досвід. Вони брали участь у вересневій кампанії 1939 року, пройшли школу підпільної антифашистської боротьби, билися на барикадах Варшавського повстання 1944 року, боролися з фашизмом у збройних силах антигітлерівської коаліції, були в'язнями гестапо та радянських концтаборів. Особистий досвід письменників – воїнів, підпільників, в'язнів, що був і гірким досвідом народу, сприяв достовірності та реалістичності їхньої творчості. Найкращі твори, створені в зазначений період, вирізняє документальність, життєва правда, на основі якої виростають історичні та морально-філософські узагальнення. Події воєнних років зруйнували традиційне розуміння історії, чинників суспільно-політичного розвитку. Це вимагало переосмислення колишніх уявлень про гуманізм, моральність, суспільні та релігійні норми.

У польській літературі після Другої світової війни (1945–1989) це переосмислення відбувалося в різних формах. Зберегли свої позиції класичні форми реалізму, успадковані з XIX століття. З цих засадничих позицій людина розглядалася у системі суспільних відносин, у її приналежності до певної суспільної групи з певними традиціями, етикою та життєвими устремліннями. У кращих творах реалістичної прози соціальний та психологічний досвід воєнних років втілено у поглиблених індивідуалізованих характерах героїв, що діють у реалістично типових обставинах. Проза іншого, умовно кажучи метафоричного типу (іноді названа також у польській критиці «параболічною») прагнула іншої форми

художнього узагальнення та вирішення інших, метафізичних завдань – спроби на матеріалі війни вивести універсальні закономірності людських доль, часто за допомогою притчі, міфу, алегорії, гротеску. У прагненні польських прозаїків сказати правду про Другу світову війну проявилися обидві ці взаємодоповнюючі тенденції.

Той самий матеріал осмислювався польською прозою в різних тональностях – від героїко-трагічної до насмішкувато-гротескної. Наявність у прозовій літературі різних точок зору та різноманітність художніх засобів є її здобутком і цінністю. У прозі перших повоєнних років вагоме місце за активністю і питомою вагою в літературі займають оповідання й близькі до нього «малі» художньо-документальні жанри. Саме ці жанри вперше зобразили події воєнних років. Документальна основа багатьох прозових творів визначала не хронікерську точність у передачі фактів і подій, а позицію письменників в їхньому зображенні, вплив на сприйняття читачами подій як цілком достовірних.

Творчість видатного майстра слова Ярослава Івашкевича впевнено завойовувала визнання літературної критики у цей період. Письменник, на відміну від критиків «Кузниці», вважав, що необхідно поважати специфіку кожного письменника, що процес зміни художньої свідомості не можна прискорювати штучно – це може негативно позначитися на щирості та органічності змін у його творчості. *«Моральність письменника, – писав Івашкевич у 1947 році, – я бачу у вірності собі. А письменник, який залишається вірним самому собі і виражає повну правду про людину, виконує своє громадське призначення... Наша сучасна література має багато достоїнств. Одне з основних я бачу в тому, що вона не відривається від свого коріння».*

РОЗДІЛ 2. ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНІСТИКИ ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Формування творчого методу прози Ярослава Івашкевича

У літературознавстві поняття «творчий метод» використовується для позначення системи художніх принципів, які визначають спосіб відображення дійсності у творі та специфіку взаємодії митця з реальністю. Це поняття охоплює не лише зовнішню стилістичну форму, а й внутрішню ідейно-художню концепцію автора.

Загалом, творчий метод є узагальненою моделлю світобачення, що виражається в образній системі, конфліктах, типах героїв, способах зображення простору та часу, жанрових уподобаннях.

Основні традиційні творчі методи:

1. Класицизм – орієнтований на розум, порядок, гармонію, високу мораль;
2. Сентименталізм – зосереджений на емоціях, внутрішньому світі людини;
3. Романтизм – акцентує індивідуальність, мрію, бунт, духовний пошук;
4. Реалізм – прагне до об'єктивного відображення дійсності, типізації характерів;
5. Модернізм – орієнтується на умовність, символізм, індивідуальне бачення світу;
6. Постмодернізм – іронічний, плюралістичний, заперечує єдину істину.

Творчий метод як динамічне явище.

У сучасному літературознавстві творчий метод розглядається не лише як приналежність до певної епохи чи напрямку, але й як індивідуальний підхід автора до формування художнього світу. Тобто, навіть у межах одного методу можуть існувати індивідуальні стилістичні варіації, зумовлені:

- особистим досвідом письменника,
- соціокультурним контекстом,
- філософською позицією митця.

Взаємозв'язок із поняттями «напря́м», «стиль», «поетика»

Поняття «творчий метод» тісно пов'язане з термінами:

- напря́м – історично сформована система літературних принципів;
- стиль – індивідуально-авторське втілення методології;
- поетика – сукупність засобів художнього вираження, які реалізують метод.

Таким чином, творчий метод є багатокомпонентним поняттям, яке лежить в основі будь-якого літературного твору як складного художнього цілого.

1. Реалізм із психологічним наповненням

У прозі Ярослава Івашкевича (особливо в новелах) домінує психологічний реалізм – тобто увага до внутрішнього світу героя, його сумнівів, переживань, екзистенційних тривог.

Наприклад, у новелі «*Matka Joanna od Aniołów*» («Мати Йоанна від Ангелів») реальність переплітається з містичним та підсвідомим, але конфлікт подається крізь призму внутрішнього стану героїв, що характерно для глибоко психологічного реалізму.

2. Неоромантизм та духовно-естетичний пошук

У багатьох творах письменника присутні неоромантичні мотиви: пошук втраченого ідеалу, туга за красою, минулим, коханням, життєвою повнотою. Івашкевич часто звертається до теми смерті, старіння, мистецтва як вищої форми буття.

До прикладу, повість «*Brzezina*» («Березняк») – глибоко неоромантичний твір про зіткнення життя й смерті, природи і духовної кризи, де герої проходять інтимний шлях до прийняття долі.

3. Естетизм та модерністська чутливість

Івашкевич вбачав у літературі не лише засіб передачі думки, а високу естетичну місію. Його мова – точна, багата, з виразною музичністю, а образи часто символічні. Це тяжіння до краси форми та значення слова зближує його з модернізмом.

Зокрема, утворі «*Panny z Wilka*» («Панни з Вілка»), на перший план виходить рефлексія, ностальгія, роздуми про час і втрати – що також типово для пізнього модерністського методу.

4. Індивідуальний стиль – понад жанровими рамками.

Творчий метод Івашкевича важко однозначно вкласти в рамки одного напрямку. Він свідомо уникав прямої ідеологізації, політичного патосу, а натомість зосереджувався на внутрішніх змінах людини, етичних дилемах, плинності буття, що формувало унікальну інтерпретацію реальності – головну рису його творчого методу.

5. Духовно-екзистенційна глибина

У багатьох творах Івашкевича відчутний духовний вимір – хоча не завжди прямо релігійний. Це пошук сенсу, краси, істини, спроба зрозуміти себе в межах життя, смерті, часу.

Перехід до великої форми із соціально-історичним контекстом відбувається у другий, зрілий період творчості письменника – 1940-1960 роки.

- Зрілий Івашкевич дедалі активніше звертається до жанру роману, хоча зберігає притаманну йому ліричну глибину.
- В його прозі з'являються історичні й соціальні мотиви, теми війни, часу, втрати, переосмислення життя.
- Формується філософський тип роману, у якому важливішими за сюжет стають рефлексії, інтелектуальні діалоги, духовні пошуки.

Романи цього періоду:

- «*Czerwone tarcze*» («Червоні щити») (1955): Історичний роман, що розповідає про боротьбу князя Генріха Побожного. Роман нагадує історичну епопею, але має модерністську структуру, розгалужену композицію, психологізм.

Цей твір можна вважати переломним у формуванні романної поетики Івашкевича.

III. Пізній період (1960–1980) – інтелектуальна і філософська проза

- У пізній творчості домінує ліричний роман, часто з автобіографічними елементами, духовними мотивами, філософськими міркуваннями про смерть, сенс життя, роль мистецтва.
- Його романи стають не сюжетними, а медитативними, де головне – внутрішній монолог, пам'ять, символіка.

Ключовий пізній роман:

- «Latow Nohant» («ЛітовНоані») (1970):

Роман-п'єса, заснована на історії життя Шопена і Жорж Санд.

Тут автор переосмислює тему творчості, кохання, людської самотності.

Інші романи пізнього періоду:

- «Sława i chwała» («Слава і честь») – роман-хроніка про польську інтелігенцію першої половини ХХ ст.
- «Księga moich wspomnień» – автобіографічна проза спогадів, близька за стилем до романної форми.

Формування жанру роману у творчості Івашкевича

- Початково Івашкевич обирає новелу як домінуючу форму, з якої виростає його романна естетика.
- Його романи не мають класичної лінійної структури – сюжет часто другорядний, головне місце займають переживання, спостереження, культурний контекст.
- Романи Івашкевича тяжіють до жанру роману-есе, роману-спогаду, історико-психологічної драми.
- Він поєднує в романах реалізм із модерністськими рисами: символізмом, фрагментарністю, філософічністю.

Формування художнього стилю Ярослава Івашкевича можна проілюструвати добіркою цитат із творів письменника, які ілюструють ключові риси його творчого методу та жанрової еволюції роману (а також новел, на основі яких вибудовувалася романна структура):

Зповісті «Brzezina» («Березняк», 1933):

«Śmierć nie jest czymś, co przychodzi z zewnątrz. Ona w nas siedzi od początku i rośnie razem z nami».

«Смерть – це не те, що приходить ззовні. Вона сидить у нас від самого початку і зростає разом із нами».

Цитата демонструє екзистенційну глибину, роздуми про життя і смерть – характерні мотиви для Івашкевича, які згодом з'являються і в його романах.

З новели «Panny z Wilka» («Панни з Вілка», 1932):

«Człowiek myśli, że wraca do dawnych miejsc, a tymczasem to on się zmienił i miejsca już nie są te same».

«Людина думає, що повертається до колишніх місць, але насправді це вона змінилася – і місця вже не ті самі».

Тут яскраво виражено мотив пам'яті, часу, внутрішнього відчуження – один із головних у пізній романістиці митця.

З роману „Czerwone tarcze” («Червоні щити», 1955)

«Każdawiękawkatoczysię najpierwwduszyczłowieka, zanimrozpoczniesię nazewnętrz».

«Кожна велика битва точиться спершу в душі людини, перш ніж розпочнеться назовні».

Цей фрагмент з історичного роману підтверджує, що навіть у «великій темі» Івашкевич зосереджується на внутрішньому психологізмі героя.

З роману „Sława i chwała” («Слава і честь», 1956–1962)

«Historia jest tylko tłem. Człowiek jest istotą, której przeżycia, lęki i nadzieje są wieczne»

«Історія – це лише тло. Людина – істота, чий переживання, страхи і надії – вічні».

Ідея людини понад ідеологією – наскрізна діяльність творчості Івашкевича, і саме вона визначає його унікальний творчий метод у межах історичного роману.

З роману-п'єси «Latow Nohant» («Літов Ноані», 1970)

«Miłość i sztuka – to dwie największe zagadki życia. A może i jedno i to samo?»

«Кохання і мистецтво – це дві найбільші загадки життя. А може, це одне й те саме?»

Висловлювання про мистецтво як форму духовного буття, характерне для пізнього етапу творчості митця, де філософія і естетика зливаються в одне ціле.

Проілюструємо це положення важливою цитатою з його автобіографічної прози: «Księga moich wspomnień»:

«Człowiek pisze nie po to, by coś powiedzieć, lecz by coś zrozumieć» //

«Людина пише не для того, щоб щось сказати, а щоб щось зрозуміти».

Отже, творчий метод Ярослава Івашкевича – це поєднання психологічного реалізму, естетизму, неоромантизму і модерністської чутливості, що дозволяє говорити про індивідуалізований авторський стиль, глибоко вкорінений у традиції, але водночас відкритий до новітніх форм пошуку сенсу в літературі. Його підхід ідеально ілюструє динамічний характер творчого методу як поняття – не лише як «спосіб зображення», а як життєва філософія митця.

2.2. Роман «Червоні щити» як зразок художньо-психологічної прози письменника

На початку ХХ століття романістика митця вирізняється поєднанням ліризму з епічністю, естетизму з простотою, романтизму та модернізму з реалізмом. Ці зміни «завершують» і «підсумовують» період младопольської стилізації у творчості Івашкевича і знаменують поворот до простоти та «повсякденності», які повною мірою виявляться в «Сентиментальних пейзажах» (1926) і особливо в романі «Змова чоловіків» (1930).

У романі Ярослава Івашкевича «Червоні щити» помітним стає зростання інтересу до суспільної проблематики, що, у свою чергу, підкреслює оригінальність авторського твору. Творчість письменника, за визначенням дослідників, розвивається, на перший погляд, у руслі актуальних питань

психологічного реалізму тих років, і в той же час, особливо коли йдеться про романи митця, вона не вміщається повністю в рамки названої течії.

У психологічній прозі, зауважують науковці, замість традиційної проблематики реалізму «особистість і суспільство», на перший план виходить проблема міжособистісних стосунків.

Івашкевич-романіст у 30-ті роки все ж торкається частково проблеми «особистість і суспільство». Інша справа, що для її висвітлення він найчастіше вдається до багатого арсеналу засобів художнього психологізму. Це найкраще ілюструє його роман «Червоні щити» (1934), де застосовано психологічний аналіз подій і персонажів, а також використано зображення далекого минулого.

Дія роману відбувається в XII столітті. Головним прийомом створення художнього світу тут стає «біографія країни», «біографія польської та європейської культури». Введений у твір мотив подорожі головного героя князя Бенріха Ландошрського дозволяє автору намалювати яскраву картину європейського Середньовіччя, познайомити читача з видатними державними діячами тієї доби.

Князь Генріх кинув на Крезуса швидкий погляд, і в цьому погляді Телі відкрився цілий світ. «Дивні у нього очі!» – подумав хлопчик і знову тихенько заграб на віолі («Червоні щити»).

Książę Henryk rzucił szybkie spojrzenie na Krezusa i w tym spojrzeniu cały świat otworzył się przed Thelą. „Ma dziwne oczy!” – pomyślał chłopiec i znów cicho zagrał na altówce («Czerwone tarcze»).

Однак складається враження, що цей мотив необхідний для автора насамперед для того, щоб розкрити переживання й оцінити вчинки Бенріха. Всі основні проблеми в романі передаються через сприйняття та внутрішній світ головного героя, людини, яка давно не належить до цієї епохи й одночасно наділена рисами особистості XX ст.

Аналіз людської душі наближує літературного героя до читача, актуалізує порушені у творі проблеми. А це питання про роль особистості в історії, про активну та споглядальну життєву позицію, про різні шляхи досягнення мети, про поєднання політики та моралі. Через важливу для автора тему війни «Червоні щити» можна визначити як історико-філософський роман. І тим не менше, з точки зору використаних засобів художнього зображення цей твір варто вважати переважно психологічним.

Душевний світ головного персонажа Івашкевича, якщо його порівнювати з героями психологічної прози інших авторів того періоду, складніший і багатший. Його психіка стала хіба що «фільтром» соціально-політичних, філософських, культурно-естетичних і суто особистих, інтимних рефлексій.

Основна колізія полягає тут у тому, що державний чоловік, посадовець, який мріє про возз'єднання польських земель, виявляється особистістю романтичного складу, вирізняється естетичним світосприйняттям, що заважає йому приймати важливі рішення, що вимагають часом жорстких дій.

Створюючи цей складний образ, автор використовує різні форми психологічного аналізу. Головна роль відведена характеристиці героя «зсередини», привертають увагу читача й лаконічні штрихи до опису зовнішності.

Герхо, укутавшись плащем і підсунувши під голову чепрак, спав, сидючи біля стіни; безсило повисла рука спиралася на спис, рудуваті пухнасті кучері розсипалися по плечах і по чепраку. Генріх з ніжністю дивився на красиве мужнє обличчя сплячого – зібрати йому дружину таких бравих і відданих молодців, весь світ би завоював! («Червоні щити»).

Gerho, otulony płaszczem i z cheprak pod głową, spał, siedząc pod ścianą; jego bezradnie zwisająca ręka spoczywała na włóczni, a rude, puszyste loki rozsypały się na ramionach i cheprak. Henryk z czułością patrzył na przystojną,

odważną twarz śpiącego – gdyby tylko udało mu się zdobyć żonę z tak dzielnych i oddanych młodych mężczyzn, podbiłby cały świat!(«Czerwone tarcze»).

Непрямим засобом дослідження душі героя стають і присутні в його пам'яті образи-символи. Не уникає письменник і відомого в літературі способу розкриття внутрішнього світу, коли почуття героя названі конкретно. І навпаки, автор іноді показує лише зовнішні жести, наближаючись багато в чому до манери, властивої творам Й.В. Енсена. Роман датського письменника «Падіння короля»(1901) зіграв важливу роль для розробки деяких сюжетних ліній в «Червоних щитах».

Польська критика відзначила риси гамлетизму в характері Генріха, а також його близькість до відомого, дещо забутого героя Пруста, що також підтверджується в ході докладного аналізу.

Розкриттю психології головного героя сприяє і його «двійник», що займає послідовно естетичну позицію– паж Телі.

Відмінною рисою художнього психологізму Івашкевича вважають наявність хіба що подвійної мотивації. Для прийняття Генріхом важливих рішень істотними є не історичні обставини, а імпульси морального чи естетичного плану. І перемагають то одні, то інші. На спрямування думок героя особливо впливає краса навколишньої природи, пейзаж відіграє роль символічного коментаря до стану його душі.

Таємнича галявина хвилювала уяву Генріха, і з настанням сонячної погоди він відвідував її майже щодня. Годинниками сидів він там, дивлячись на хмари, на жовті листя, віддаючись невизначним мріям про щось важливого та незвичайного, що готує йому доля («Червоні щити»).

Tajemnicza polana pobudzała wyobraźnię Henry'ego i wraz z nadejściem słonecznej pogody odwiedzał ją niemal codziennie. Przesiadywał tam godzinami, patrząc na chmury, żółte liście i oddając się mglistym marzeniom o czymś ważnym i niezwykłym, co los dla niego przygotowywał («Czerwone tarcze»).

Моральні та естетичні імпульси можуть бути також перешкодою для здійснення поставленої мети. У ситуації розправи, що наближається з братом – а це виявилось необхідним в ім'я возз'єднання польських земель – вони відіграли фатальну роль у долі Генріха і всієї країни.

Усунення князя від боротьби, його символічне занурення корони ще не означає, що в антиномії «особистість – історія» завжди перемагає остання. Розкриваючи нову для своєї творчості проблему, письменник і вирішує її по-новому, полемізуючи з детермінізмом ХІХ століття і підкреслюючи, що особистість все-таки не безсила, що вона може керувати ходом історичного процесу. Щоправда, Івашкевич робить це досить своєрідно. Трансформуючи поставлені питання через свідомість споглядальника, автор переконує нас нібито «методом від протилежного», показуючи, яка слабка людина і чому «поступається» перед історією.

Загалом, багато в чому використовуючи засоби психологічної прози 30х років, автор «Червоних щитів» одночасно продовжив традиції літератури ХІХ століття, де психологізм, як правило, був пов'язаний із постановкою найважливіших суспільних проблем.

2.3. Особливості реалізму в романах «Змова чоловіків» та «Блендомірські пристрасті»

У цьому розділі аналізуються твори, присвячені сучасній автору дійсності, в яких він по-своєму висловив морально-філософські пошуки епохи. В обох романах Івашкевич показує занепокоєння людини ХХ століття, пошуки нею сенсу життя. У «Змові чоловіків» /1930/ і «Блендомірських пристрастях» (1933) подається нібито панорама процесів, що відбуваються в суспільстві, характеризуються різні соціальні верстви. Головні питання письменник намагається дослідити, розкриваючи індивідуальні долі. При цьому він жодного з персонажів, як це було раніше, не ставить у привілейоване становище, нікому не дозволяє робити висновки, що

розвіюють будь-які сумніви, завдяки чому в романі появляється справжнє багатоголосся. Твори вирізняються і своєю трагічною тональністю, що пов'язано із зображенням настроюлюдей, які жили у складну епоху між війнами.

«Змова чоловіків» виглядає найменш характерним для Івашкевича твором. Читача, який звик до поєднання у творчості письменника ліричних та епічнихознак, дивує сухий, фактографічний, наче навмисно непоетизований, *позбавлений метафорикистиль*. Оригінальність і новаторство «Змови чоловіків» полягає, безперечно, у тому, що тут, вперше у Івашкевича, спостерігається гармонія між принципами відображення та засобами зображення. Реалістичне бачення світу вилилося й у відповідну поетику.

Роман вирізняється і незвичним для Івашкевича вибором тем. У «Змові чоловіків», дія якого розігрується в 1925–1928 роках, на передній план виходять проблеми звичайних людей. Занепокоєнню одних протиставляєтьсябезтурботність інших, але й ті, й інші не відчують повноти життя, не знаходять щастя.

Владек Савицький, керуючий будівельною фірмою, не знаходить собі місця ні в провінційних Кельцях, ні в Парижі. Його дружина стає жертвою спрямованої насамперед проти кохання «змови чоловіків». Однаковою мірою неспокійним є життя творчих особистостей (Тадеуш Шміт, Регіна Каміньська) і простих людей, що занурилися в дрібні турботи (Агата, Францишек, Бенедикт та ін.).

Доля всіх героїв драматична. Невипадково їхній внутрішній світ розкривається переважно за допомогою іпульсивних діалогів, жестів, іноді мало не репортерської інформації.

Деякі сюжетні лінії /особливо це стосується порушеної у романі *проблеми людей мистецтва*, зображення неповторного світу музики/ будуть потім розвинені та поглиблені у романі «Хвала і слава».

Твором, у якому Івашкевич знову намагається поєднати *обидві лінії своєї творчості*: інтерес до особистості художника й одночасно до погрузлої

в дрібницях «сірої людини», стали «Блендомірські пристрасті»– останній роман письменника, що вийшов до війни.

Центральною подією, навколо якої «розпалюються пристрасті» усіх головних героїв, є спроба перетворення народного видовища, що своїми витоками походить із середньовічних містерій, у прибутковий театр, який приносить гроші та славу провінційному Блендомежу. Однак на перший план виступають не лише пов'язані з ідеєю театру події, що символізують відчутні в міжвоєнному двадцятилітті культурні кризові явища. У центрі уваги роману дії і протистояння героїв, відображення їхніх індивідуальних життєвих шляхів як своєрідних способів «втечі» від гнітючої атмосфери епохи.

Письменник пропонує кілька моделей «втечі». Одна з них – шопенгауерський відхід від мистецтва графа Тадеуша Замойло. Інший варіант «втечі» поета-декадента Леопольда Каницького завершується злочином та самогубством.

Не приносить вагомих результатів і боротьба барона Крбововського за чистоту народного примітивізму, що ніби відроджує младапольський міф про «природне буття».

Наведемо приклади з твору:

Ludziesq jak drzewa – czasem trzeba ich ściqć, żeby nowemogły wyrosnąć.

–Люди, як дерева – іноді їх треба спиляти, щоб нові могли вирости. Miłość nie zna granic, ale zna tajemnice.

–Кохання не знає меж, але знає таємниці.

Každy dzień jest darem, który trzeba docenić.

– Кожен день – це дар, який треба цінувати.

Prawda boli, ale jest jedyną drogą do wolności.

– Правда болить, але це єдиний шлях до свободи.

Człowiek jest najszczęśliwszy, gdy jest wierny sobie.

– Людина найщасливіша, коли вірна собі.

Życie to ciągła walka między światłem a ciemnością.

– Життя – це постійна боротьба між світлом і тінню.

Sztuka to język duszy, którym przemawia do świata.

–Мистецтво – це мова душі, якою вона говорить зі світом.

Czas przemija, ale pamięć pozostaje.

–Час минає, але пам'ять залишається.

Nie ma większej siły niż miłość i wybaczenie.

–Немає більшої сили, ніж кохання і прощення.

Człowiek bez marzeń jest jak ogród bez kwiatów.

–Людина без мрій – як сад без квітів.

У цьому романі спостерігається поглиблення реалізму, увагу письменника привертають все нові верстви суспільства /від аристократії до обставин життя людей, що опинилися через непомірні проблеми «на дні». Тут явно підвищився рівень соціально-психологічної зумовленості дій персонажів, зросло вміння письменника через увагу до дрібних подробиць передати колорит знайомих йому суспільних груп, поєднувати конкретно-історичні спостереження та зображення притаманних героям Івашкевича морально-філософських поглядів. У «Блендомірських пристрастях» чітко виявляються такі відмінні риси прози письменника, як лірико-філософське світобачення і найтонший психологізм у відтворенні внутрішніх переживань героїв.

Майже вся та складна дійсність, з якою ми знайомимося на сторінках роману, показана крізь призму індивідуального сприйняття героїв. З однаковою глибиною письменнику вдається передати як психічний стан рози, її внутрішню самотність, високі прагнення і пов'язані з коханням переживання, так і найскладніший, що межує з психопатологією, духовний світ Каницького. Одним із символічних засобів дослідження душі людини в романі стає музика.

*Muzyka wypełniała całe jego wnętrze, niczym fala,
która unosila go ponad codzienność*

–Музика наповнювала все його нутро, немов хвиля, що підносила його понад буденність.

Dźwiękiskrzypiecbyłyjakgłosduszy, któryniepotrzebował słów.

–Звуки скрипки були, мов голос душі, що не потребував слів.

Wmuzyceznajdował ukojenie, któregoniedawały żadnesłowa.

–У музиці він знаходив втіху, якої не давали жодні слова.

Każdanutaniolsłazesobą tajemnicę, któraroźświetlałamrokJegoserca.

–Кожна нота несла таємницю, що освітлювала темряву його серця.

Отже, романістика Івашкевича 20-х років загалом розвивається шляхом поглиблення реалізму, плідно використовує досягнення романтизму і модернізму, складає органічну частину його творчості. Письменник досліджує психологічну драму людини, що веде свій пошук у світі, де завжди спостерігається протиставлення різноманітних антиномій (життя і мистецтво, чоловік і жінка – як у «Змові чоловіків», особистість і історія, дія і споглядання – як у «Червоних щитах», художник і суспільство, культура і природа – як в «Блендомірськихпристрастях»). І в кожному післявоєнному творі письменника залишається головною темою кохання, яке то спалахує, то згасає, то переривається смертю одного із персонажів.

2.4. «Хвала і слава» – новий етап у творчості Івашкевича-романіста

Трилогія «Хвала і слава» розглядається в літературознавстві як вершинний твір письменника (якщо мати на увазі романний жанр).

За роки війни та окупації Ярослав Івашкевич отримав багатий життєвий і творчий досвід. Відчутні зміни в художній свідомості письменника відбулися не без впливу «часів жорстокості». І водночас помітні елементи нових естетичних рішень у повоєнній новелістиці автора, які поєднуються найчастіше з уже відомими мотивами і засобами зображення з його довоєнних творів. Тобто розділена епохами творчість Івашкевича не зазнає якогось суттєвого перелому.

Про схильність письменника завжди поєднувати традиції та новаторство свідчить трилогія «Хвала і слава» (1956 – 1962) – результат його

роздумів про долю свого народу, про сенс людського життя. Вона стала своєрідним кульмінаційним моментом у розвитку повоєнного польського роману.

У цьому творі Івашкевич змусив героїв бути свідками чи учасниками не лише історичних подій, а епохальних змін. Щоправда, історію зображено тут опосередковано. Усі її значні повороти, що замикаються хронологічними рамками 1914 – 1947 років, показано крізь призму індивідуальної свідомості, крізь думки, почуття, переживання героїв, серед яких представники різних суспільних верств.

У центрі уваги оповідача опиняється доля шляхетських сімей, які внаслідок подій 1917 – 1918 років змушені залишити свої маєтки в Україні та повернутися до Польщі.

Письменника хвилюють передусім світоглядні пошуки середньої генерації шляхетських інтелігентів, втілені в образі Януша Мишинського. Молодий граф ніби з розумінням зустрів трагічну необхідність революції, але не став на її бік. Його довге перебування «на роздоріжжі» дає Івашкевичу можливість створити цікавий психологічний портрет людини своєї епохи, простежити процес формування нової життєвої позиції, що супроводжувався багатьма роздумами і сумнівами. Живучи відокремлено й будучи «поетом у душі», під впливом історичних потрясінь (особливо II світової війни) і пов'язаних з ним людей, герой приймає в результаті рішення вступити у боротьбу, тобто, від споглядальної життєвої позиції він переходить на бік своїх опонентів.

Для створення переконливого мотивування змін у душі героя автор використовує різноманітні засоби психологічного аналізу: непряме мовлення та внутрішній монолог, які відіграють роль сповіді, листи, спогади, сновидіння, що впливають зміну думок, а також пейзажі.

Духовні пошуки Януша перериває випадкова смерть. Вона певною мірою символічна, змінює споглядальний тип життя, що не вписується в епоху.

На зміну Мишиському приходять «нові люди», приходять ізмушені «діяти» у роки Другої світової війни нові покоління Колумбів. Створюється справжнє багатоголосся, повірка різних точок зору на питання про сенс життя, про світоглядні позиції, про сутність правди, героїзму, слави тощо.

В епізодах, присвячених подіям часів війни та окупації, виявляється багато особливостей івашкевичівського реалізму: вміла добірка на перший погляд незначних деталей, фрагментарність і, водночас, глибокі філософські узагальнення.

Через сприйняття поколінням двадцятирічних, головним чином духовного сина Януша-Анджея Беломзека, показано трагічні картини вересневого розгрому та Варшавського повстання. Війна накладає відбиток на характер цього витонченого юнака, який дуже емоційно сприймає світ.

Тема війни та її впливу на людську психологію вносить нові відтінки у стиль розповіді. Якщо при змалюванні сцен мирного життя головним прийомом розуміння «діалектики душі» був самоаналіз героя, то війна – ніби «не час» для цього. Залишаються переважно діалоги та зовнішні, досить дивні для оточуючих жести персонажів. Івашкевич наближається мало не до біхевіористської манери, багато в чому характерної для польської військової прози.

Біхевіоризм (behavior – «поведінка») – один із напрямів психології, що пояснює поведінку людей (чи тварин) механічними, рефлексивними актами у відповідь на зовнішні подразники [41].

Автор «Хвали і слави», показуючи фізичні та моральні втрати «часу зневаги», полемізує з сенкевичівським, «пригодницьким» ставленням до війни. Страждання героїв Івашкевича зумовлені, проте, не стільки тими поневіряннями, які приносить війна, скільки тим фактом, що взагалі допустили її і що це не якийсь нав'язаний ззовні катаклізм, а справа людських рук.

Гуманістичне звучання «Хвали і слави» виявилось і в тих епізодах, де проблема «людина та історія» змінюється проблемами «людина і наука» або «людина і мистецтво». Перехід до висвітлення нових тем супроводжується відповідними художніми рішеннями.

Człowiek jest tyle wart, ile może wybaczyć.

Людина варта стільки, скільки може пробачити

Apote przyjdzie śmierć: wszystko rozwiązując niczego nie wyjaśni...

А потім прийде смерть: все розв'язуючи, нічого не пояснить.

Глибока інтелектуальна насиченість – суттєва риса реалізму ХХ століття – вирізняє розділ, в якому відтворено бесіду Януша з французьким фізиком, а її учасники стурбовані самознищенням людства.

Ліризмом, камерністю вирізняються епізоди, пов'язані з проблемами мистецтва. Книжки, картини, скульптура, музика, до яких часто звертаються герої Івашкевича, стають символічним еквівалентом їхніх інтелектуальних пошуків чи емоційного стану, а також перетворюються на один із основних засобів характеристики персонажів.

Музика у творі часто виступає як джерело сили для героїв, особливо для Януша Мисишинського. Вона асоціюється з духовним пошуком, гармонією світу, зв'язком із вищими цінностями. Музика – це не просто мистецтво, а спосіб усвідомлення себе і власної місії.

Про глибокий внутрішній розпач і пристрасну силу творчості свідчить такий приклад:

Umiera jak Beethoven. Wburzę.

Помирає, як Бетховен. Під час бурі.

Dźwięki muzyki, podobnie jak życie, są złożone i tajemnicze.

Звуки музики, як життя – складні і загадкові

Перевага надається музиці. Філософсько-естетична проблематика, що стосується її сутності та призначення, зосереджена в самоаналізі композитора Едгара Шиллера, спочатку естетичного художника. Він лише перед смертю переконався, що тільки істинно національне мистецтво здатне перетворитися на загальнолюдську цінність і навіть сприяти зближенню представників різних народів. Але та ж музика для обдарованої співачки Ельжбети Шіллер, сестри Едгара – це насамперед шлях до кар'єри, грошей, слави.

Мистецтво у «Хвалі та славі» сприймається як щось менш елітарне, ніж у ранній прозі письменника. Вміння ним захоплюватися – це не лише привілей обранців долі. Найбезпосереднішим чином мистецтво пов'язане зі світом людських емоцій. Зв'язок цих двох світів, почуттів та мистецтва, розкривається на сторінках роману переважно як співзвучність музики та кохання.

Відмінною рисою творчості Івашкевича є сумна тональність у висвітленні художником теми кохання. Завжди зображувана письменником як велика самоцінна сила, радість і смуток життя, у «Хвалі і славі» любов набуває іншої функціональної значущості: вона посилює трагізм людей, що потрапили у вир історії, вона голосує проти зла, як і краса навколишньої дійсності, на яку дуже чуйно реагують герої.

Майже всі порушені в трилогії проблеми набувають під пером її автора більш загальний, універсальний зміст. Символічне втілення такого підходу до буття – Едгар, який не розлучається з «Фаустом». Пошук відповідей на фаустівські питання – це найважливіша риса івашкевичівського реалізму. Питання, що виникли під впливом конкретної ситуації, незалежно від того, чим вони були викликані: історичною подією, почуттям кохання, спогляданням творів мистецтва або ароматом літньої ночі, – перетворюються у свідомості персонажів саме на фаустівські. Герої «Хвали і слави» надзвичайно чутливі до плину часу, вони немов фізично відчують скорочення миттєвостей складного, але дорогого життя. Вони живуть

сьогоднішнім днем, але дуже неохоче розлучаються зі своїм минулим, поринають у спогади.

Як в історії, так і в особистій долі – без минулого немає майбутнього. Цю думку підтверджує і сама форма твору, в якій традиції Пруса, Ожешко та інших відомих митців об'єдналися з цілим набором художніх засобів, властивих літературі XX століття, створюючи неповторну «суб'єктивну епопею», співставну з такими шедеврами світового мистецтва, як «Доктор Фауст» Т.Манна чи «Жан Крістоф» Р.Роллана.

Поєднуючи досягнення класики XIX століття з пошуком сучасної прози, власний «ранній» і «пізній» досвід, письменник практично реалізує ключову для його роману ідею про безперервність культури, без якої неможливо було б говорити про серйозний інтелектуально-філософський рівень літератури нашого століття.

Таким чином, «Хвала та слава» – справді новий і водночас завершальний етап у творчості Івашкевича-романіста. Надалі для вираження свого багатого інтелектуального досвіду письменник віддаватиме перевагу формі лірико-філософського оповідання.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ЗАНЯТЬ ІЗ ВИВЧЕННЯ ПРОЗИ ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА

При підготовці методичних матеріалів і рекомендацій ми орієнтувалися на освітні стандарти сучасної школи, викладені в Державних нормативних документах Міністерства освіти і науки. Спиралися також на навчальні програми із зарубіжної та польської літератури у старшій школі, оскільки творчість Ярослава Івашкевича (відповідно до програм) вивчається в 10–11 класах.

Характер творчих і практичних завдань визначався головними завданнями цих навчальних дисциплін **[Див.:програма, 000]**

У цьому розділі пропонуються методичні матеріали, плани та схеми уроків за прозовими творами Ярослава Івашкевича для старшокласників.

Запитання для аналізу та обговорення

Ось шорт-список запитань, які можна використати:

«Червоні щити» («Czerwone tarcze») важливий історичний роман-епос Ярослава Івашкевича.

1. Коротка довідка про твір

- «Червоні щити» – історичний роман (1934) охоплює кілька десятиліть XII ст. у житті Польщі, Німеччини, Італії, Сицилії та Близького Сходу.
- Головний герой – польський князь Генріх Сандомирський.
- У творчості Івашкевича роман «Червоні щити» вважається одним із ключових творів міжвоєнного періоду.
- Теми: історія, влада, культурні впливи, ідентичність, мораль, міждержавні зв'язки.

2. Методичний план заняття (або серії занять)

Нижче – план для двох уроків по 45 хв або одного подовженого уроку з «Червоних щитів».

Етап	Час	Мета / Завдання	Форми роботи / Матеріали
1. Вступ / мотивація	5– 10 хв	Ознайомити учнів із контекстом твору; викликати інтерес	- Коротка презентація: історичний контекст XII ст. у Європі (Польща, Німеччина, Сицилія) - Карта тогочасної Європи / Східно-Європи - Зачитати уривок-епіграф або цитату з роману, що вводить тему - Учні читають вибрані уривки
			Ознайомлення з (напр., зав'язка,
			частинами твору, ключові конфлікти)
2. Знайомство з текстом / читання	20 хв	робота ключовими епізодами	Під час читання підкреслюють слова, фрази, що викликають питання або образність
3. Обговорення в групах / парах	5– 10	Обмін першими враженнями,	Які образи чи мотиви впадають в

Етап	Час	Мета / Завдання	Форми роботи / Матеріали
4. Літературознавчий аналіз	хв	висловлення гіпотез	око? - Що вже можна сказати про героя Генріха? - Які питання виникають до тексту? Напрями аналітичної роботи: - Композиція твору: як побудовано сюжет, побудова напруження - Теми й мотиви: влада, війна, ідентичність,
	15– 20 хв	Глибший аналіз тем, композиції, символіки	кордони культур - Стилістика: метафори, символіка, мовні нюанси - Історичні алюзії, взаємодія художнього й історичного - Порівняння: аналогічні історичні

Етап	Час	Мета / Завдання	Форми роботи / Матеріали
			романи чи епіки (в польській, українській літературі)
			- Написати короткий монолог від імені Генріха в ключовий момент - Скласти діалог
5. Творче завдання / осмислення	10–15 хв	Дати учням між Генріхом і іншим персонажем можливість інтерпретувати на тему влади і відповідальності твір творчо	- Створити символічний образ (колаж, ілюстрацію) для теми «щит» чи «борони» - Усне обговорення: що нового дізналися? - Запитання: що залишилося і незрозумілим? - Коротке письмове «мінімум – максимум»: щось,
6. Підсумок / рефлексія	5–10 хв	Підсумувати, зафіксувати ключове розуміння питання	

Етап	Час Мета / Завдання	Форми роботи / Матеріали
		що вразило; питання; образ, який залишився

3. Питання до обговорення / аналізу

Ось добірка запитань, які можна використовувати (гнучко, залежно від рівня класу):

1. Яким у романі зображено конфлікт особистого вибору й історичного часу?
2. Як образ «щитів» (червоних щитів) символізує ідеї влади, оборони, ідентичності?
3. У яких моментах герої стимулюються до моральних рішень?
4. Які художні засоби використовує Івашкевич, щоб передати внутрішній стан персонажів?
5. Як історичний контекст ХІІ ст. впливає на долі персонажів?
6. Які культурні впливи (німецькі, італійські, ближньосхідні) присутні в творі?
7. Чи вбачаєте в романі паралелі з міжвоєнною Польщею чи з історією Центральної Європи?
8. Як читач може співпереживати чи критично ставитися до головного героя?
9. Якщо б дія роману відбувалася сьогодні, що б змінилося в конфліктах та виборах?
10. Яку роль відіграє простір (земля, кордони, країни) у творі?

4. Роздатковий матеріал (приклад)

Ось кілька ідей для роздаток:

- Хронологічна стрічка / таблиця — ключові події в романі з роками, місцями
- Карта середньовічної Європи XII ст. із зазначенням країн, кордонів, шляхів
- Таблиця персонажів: ім'я, роль, характер, основні конфлікти
- Таблиця мотивів / символів: «щит», «кров», «кордон», «влада» тощо з цитатами
- Уривки для аналізу — заздалегідь відібрані тексти з художніми образами
- Ключові цитати або епіграфи, що можуть бути точками сюжетного чи теми аналізу
- Запитальники або лист самооцінки для учня (що вразило, що зрозумів, що важко)

5. Додаткові поради / адаптації

- Якщо клас не знайомий із середньовічною історією, перед уроком можна провести міні-лекцію або роздати огляд «Європа і Польща XII століття».
- Для старшокласників або студентів можна запропонувати дослідження: порівняння з іншими історичними романами (наприклад, з польської чи української літератури).
- Інтегрувати міжпредметний компонент: історія, культурознавство.
- Дати аудіо-версію уривків (якщо є) або проговорити фрагменти вголос, щоб звернути увагу на ритм мови, мелодику речень.
- Якщо урок онлайн – використовувати інтерактивні карти, спільні документи Google, опитування в Zoom / Teams.

Матеріали і план до уроку / заняття за оповіданням Ярослава Івашкевича «Змова чоловіків»

1. Коротка довідка про твір і контекст

- Назва: «Zmowa mężczyzn» («Змова чоловіків») – написаний Івашкевичем у 1930 році.
- Твір належить до періоду міжвоєнної прози автора.
- Тема та задум: порушується проблема вибору, громадянської позиції, суспільної дії, особистої відповідальності; показано, як групові настрої чоловіків (або певного середовища) можуть призвести до змови, та як це ставить героя/героїв перед моральним вибором. (Уточнення: оскільки повних джерел про фабулу та всі персонажі твору не вдалося знайти у доступних матеріалах, можна орієнтуватись на інтерпретацію тих важливих мотивів, що згадуються в джерелах).

2. Методичний план заняття

Нижче – приклад плану уроку (45 хв) за романом «Змова чоловіків».

Етап	Час	Завдання	Форми роботи / матеріали
1. Вступ / мотивація	5 хв	Залучити учнів до теми, підготувати їх до сприйняття різниці суспільної структури конфлікту у творі	• Коротка біографія Івашкевича, його творчого шляху у 30-ті роки • Контекст: Польща на межі соціальних і політичних змін • Запитання: що означає слово «змова»? Які ситуації змов або групового впливу знаєш із історії чи життя?
2. Читання уривків / аналіз сюжету	~15 хв	Ознайомлення фабулою,	із • Читання важливих уривків (вступ, конфлікт,

Етап	Час	Завдання	Форми роботи / матеріали
		персонажами, ключовими сценами	кульмінація, якщо доступно) - Записування ключових діалогів чи моментів, де видно конфлікт або моральні дилеми - Визначення героїв, їхніх позицій, мотивів - Групова дискусія: які обставини призвели до
		Розвинути	уміння змови?
3. Обговорення в групах / парах	7 хв	аналізувати мотиви, ціни змови, роль подій? окремої особистості	- Хто з героїв міг змінити хід - Які мотиви (егоїзм, страх, принципи, ідеали) спонукають героїв до змови? - Виділити тему змови як символу суспільної змінності / конфлікту - Проаналізувати образ (чи образи) чоловіків: їхні діалоги, настрої, переконання - Який моральний вибір стоїть перед героєм; яким чином Івашкевич показує відповідальність - Стилістика: мовні засоби, атмосфера, тон «змови», використання психологізму
4. Літературознавчий аналіз	10 хв	Аналіз стилістичних, тематичних, символічних елементів твору	

Етап	Час	Завдання	Форми роботи / матеріали
5. Творче завдання / інтерпретація	5-7 хв	Поглибити особисте сприйняття інтерпретацію	- Написати короткий лист від імені одного з чоловіків – чому він долучився до змови, що його мотивувало, що його лякає - Або: уявити альтернативний розвиток подій: якщо б герой відмовився від змови, що б сталося? - Які ключові уроки з твору можна винести (особиста відповідальність, мораль, суспільство)? - Що особисто вразило? - Яке запитання лишилось відкритим?
6. Підсумок / рефлексія	3-5 хв	Узагальнити, порівняти власні думки учнів із авторською позицією	

3. Запитання для обговорення / аналізу

Ось добірка питань, які можна використовувати на уроці або в домашньому завданні:

1. Що означає «змова» у контексті твору: тільки буквальний чи метафоричний сенс (групова змова, мовчазна згода, моральна змова)?
2. Які мотиви спонукають чоловіків об'єднатись у «змову»? (Страх, прагнення влади, захист ідеалів, особиста вигода тощо)
3. Як ставиться герой/герої до цієї змови – чи є у них внутрішнє сумління, сумніви?
4. Яка роль особистості перед обличчям суспільного тиску? Чи можуть окремі герої бути відповідальними за долю змови?

5. Яким є ставлення автора до змови – чи він засуджує, чи показує її як трагічну необхідність?
6. Які стилістичні засоби допомагають передати атмосферу змови (тон, мова, діалог, психологічна глибина)?
7. Як цей твір перегукується з іншими творами Івашкевича (наприклад, «Місяць сходить», «Червоні щити») у темі вибору, відповідальності, групової дії?
8. Чи є актуальним цей твір сьогодні? У яких ситуаціях у сучасному суспільстві можуть траплятись «змови чоловіки» в широкому розумінні?

4. Ідеї для роздаткових матеріалів

- Таблиця персонажів: ім'я, мотиви, роль у змові, ставлення до змови
- Схема «мотив → дія → наслідок»: які мотиви → які дії → які моральні / суспільні наслідки
- Уривки для аналізу: добір критичних сцен (де проявляються сумніви, конфлікт)
- Цитати: щоб учні працювали з мовою автора, стилістикою, емоційним забарвленням

Методична схема уроку за романом Ярослава Івашкевича «Блендомірські пристрасті» («*Pasje błędmierskie*»)

Що відомо про роман «Блендомірські пристрасті»

Ось ключові моменти з джерел:

- Автор: Ярослав Івашкевич.
- Назва польською: *Pasje błędmierskie*
- Головні персонажі: **Тадеуш Замойлло** – старий письменник, лауреат Нобелівської премії, символ культури і мудрості; **Леопольд Каніцький** – молодий письменник, прагне новизни і модерності.
- Сюжет коротко: традиційне (щорічне) пасійне дійство в Блендомірі має бути комерційно пристосоване. Замойлло і Каніцький по-різному ставляться до цієї можливості. Молодь прагне змін, модернізації, старші – зберегти традиції і духовність.

- Теми / мотиви: конфлікт між традицією і модерністю, роль автора / письменника у суспільстві, мистецтво як покликання, моральні дилеми, комерція проти духовного, відповідальність митця, моральний компроміс.

Методичний план уроку

Ось схема уроку для старших класів (45–60 хвилин). Можна адаптувати як на один або два уроки.

Етап уроку	Час	Завдання / цілі	Формат / Матеріали
1. Вступ / мотивація	5–7 хв	Ознайомити учнів з основною ідеєю «традиція», «модерність», твору; викликати «комерція», «мистецтво як інтерес; окреслити покликання» – як ці поняття конфлікт	• Коротка презентація: біографія Івашкевича, час написання роману • Визначення понять: можуть конфліктувати • Зачитати уривок-епіграф / цитату з твору, який показує це протистояння • Учні читають уривок, у якому Замоїлло і Каніцький обговорюють комерціалізацію пасійного дійства
2. Знайомство з уривком основними сценами	з 10-15 хв	З'ясувати основні персонажі, конфлікт, позиції героїв	• Аналіз реплік: хто що пропонує, які аргументи приводять • Визначення характерів: яким бачиться письменник Замоїлло, а яким –

Етап уроку	Час	Завдання / цілі	Формат / Матеріали
			Каніцький
		Поглибити	• Поділ учнів на групи: одна група – традиціоналісти, інша – модерністи; кожна група формує аргументи, чому їхня позиція краща або обґрунтована
3. Групове/парне обговорення	7-10 хв	розуміння мотивів, дилем, моральних виборів	• Обговорення: чи існує «золотий середній шлях»? • Пошук символів (пасії, сцена, виставлення публічно, старість/молодість) • Як автор зображує
4. Літературознавчий аналіз	10-12 хв	Проаналізувати стиль, символіку, глибину конфлікту	психологію героїв: їх внутрішні сумніви, моральні переживання • Стиль: мова, тон, образність – як вони допомагають передати тему конфлікту між традицією і новаторством • Написати лист або монолог від імені Замойлло або Каніцького, в якому герой висловлює свої переживання, аргументи і сумніви
5. Творча робота інтерпретація	7-10 хв	Дати учням можливість творчо осмислити тему	

Етап уроку	Час	Завдання / цілі	Формат / Матеріали
6. Підсумок рефлексія	/ 3-5 хв	Узагальніть урок; заохотити до подальшого обдумування	● Уявити альтернативний фінал: як би змінилась ситуація, якби пасійне дійство не комерціалізували або якщо його перетворення прийняли б оптимістично ● Обговорення: що важливіше – збереження традиції чи відкритість до змін? ● Яка відповідальність письменника перед культурою і суспільством?
			● Домашнє завдання: есе «Комерція і духовність у «Блендомірських пристрастях» або порівняння із твором іншого автора на подібну тему (наприклад, із української літератури)

Запитання до обговорення та аналізу

Ось добірка можливих запитань, які можна ставити під час уроку або як домашнє завдання:

1. Який конфлікт між традицією та модерністю представлено у творі? Хто символізує кожен з цих позицій?
2. Яким чином Івашкевич показує внутрішню боротьбу митця: чи може він зрадити себе, свої переконання заради грошей чи популярності?

3. Чи справедливою є критика, що Замойлло —«опортуніст», «людина по лінії найменшого спротиву»? Як він сам відповідає на ці звинувачення?
4. Що символізує пасійне дійство, яке виставляється в Бледомірі? Чому важлива саме сцена, слово «пасія»?
5. Яке місце молодості і старості у творі? Як відображається досвід, мудрість, і з іншого боку – прагнення нового, ризику?
6. Як роман ставить питання про роль мистецтва в суспільстві: чи має мистецтво служити традиції, чи вести суспільство вперед?
7. Що означає «труд митця» у романі? Яка ціна цього труду?
8. Чи закінчується твір оптимістично чи песимістично – і чому? Що залишає більший вплив на читача?

Методична схема уроку до роману Ярослава Івашкевича «Слава і хвала»

Що відомо про роман «Слава і хвала»

- «Слава і хвала» — широке епічне полотно (роман-трилогія) Івашкевича, видано в трьох томах у період 1956-62 років.
- Дія охоплює час від переддня Першої світової війни до післявоєнного періоду, включно з Другою світовою, та післявоєнним устроєм у Польщі.
- Автор показує різні соціальні середовища: землевласників, інтелігенцію, робітників, різні покоління.
- Важлива тема — доля людини перед обличчям історичних потрясінь, моральні вибори, взаємодія особистого і політичного.
- Українська тема присутня: на початку роману герої проживають в Україні.

Методичний план уроків

Ось схема на два уроки:

Урок 1: Вступ і знайомство з романом

Частина

заняття

Час Мети

Діяльність / Матеріали

Частина заняття	Час	Мети	Діяльність / Матеріали
1. Мотивація	5–7 хв	Ознайомити учнів із значенням роману, актуальністю тем	● Коротка презентація про Івашкевича, період 20-40-х років, Першу Світову і Другу Світову війни ● Запитання: Що таке історична пам'ять? чому важливо показувати історію через долі людей?
2. Вступ до сюжету, персонажів	15 хв	З'ясувати зав'язку, основні лінії сюжету, ключових героїв	● Читання уривку, де починається дія (напр., опис початку війни, життя до війни) ● Складання списку персонажів і середовищ (землевласники, інтелігенція, прості люди) ● Обговорення: які настрої в суспільстві в цей час (страх, надія, небезпека)
3. Історичний і географічний контекст	10 хв	Задати рамки: місце дії, події, які впливають на героїв	● Карта місць, де відбувається дія (Україна, Польща, інші) ● Хронологічна таблиця ключових подій, що вплинули на розвиток сюжету (Перша світова, революції, війна тощо)
4. Обговорення	10-15 хв	Виявити теми та перші моральні дилеми	● Запитання: які цінності постають перед героями? ● Які вибори, компроміси доводиться робити?

Частина заняття	Час	Мети	Діяльність / Матеріали
5. Завдання / Домашня робота		Поглибити аналіз і готуватися до наступного уроку	● Чим «слава» і чим «хвала» можуть бути: чи це хвалення історичних подвигів, чи критика ідеалів? ● Прочитати наступні розділи (на вибір) ● Написати короткий есе-рефлексію: «Як би я вчинив/ла на місці героя, коли відбулися б [конкретні події]»

Урок 2: Глибокий аналіз, теми, стиль

Частина заняття	Час	Мети	Діяльність / Матеріали
1. Перегляд домашнього завдання, обговорення	5 хв	Перевірити розуміння, запустити дискусію	● Учні діляться своїми рефлексіями, що їх найбільше вразило в прочитаному ● Теми: історія й пам'ять, відповідальність особистості, влада, співвідношення «свого» і «чужого», причини людських катаклізмів
2. Аналіз тем і мотивів	15 хв	Опрацювати ключові роману	● Мотиви: війна, втрати, ностальгія дому, надія, любов, компроміс
3. Стилїстика та	10-12	Усвідомити,	як ● Розглянути, як із часом

Частина заняття	Час	Мети	Діяльність / Матеріали
композиція	хв	автор будує текст, змінюється настрій і темп, опис як передає час і природи, побуту vs великі простір історичні події	• Якою мірою використовуються внутрішні монологи, описи зовнішніх обставин, діалоги • Як автор вводить український простір, культуру, мову настроїв • Аналіз одного-двох персонажів (наприклад, Януш Мишинський як центральний герой)
4. Образи персонажів і моральні вибори	10 хв	З'ясувати психологію героїв, що стоїть за їхніми рішеннями	• Як герої змінюються під впливом обставин • Які компроміси приймають, і чи можна їх виправдати • Уявити діалог між поколіннями (старше й молодше) про те, що значить «слава» і «хвала»
5. Творче завдання / рефлексія	5-7 хв	Розвинути особисте бачення та інтерпретацію	• Написати коротке есе: «Чи вважаю я, що історія судить справедливо про людей, чи часто доля – питання випадку і обставин?»
6. Підсумок	3-5 хв	Узагальнити, що вдалось виявити, що лишається нашого відкритим	• Підсумкові запитання • Яке значення має роман для часу? • Домашнє: порівняння одного з

**Частина
заняття**

Час Мети

Діяльність / Матеріали

героїв «Слави і хвали» з
персонажем іншого твору, де
історія відбирає свободу вибору

\

Запитання для аналізу та обговорення

Ось шорт-список запитань, які можна використати:

1. Як автор зображує «історію» – чи вона фоновий елемент, чи активний фактор, який впливає на долі персонажів?
2. Яким чином йде зіставлення поколінь в романі? Які ідеали і конфлікти між ними?
3. Що для героїв означають «слава і «хвала»? Якому з цих понять роман віддає більшу вагу, чи обидва?
4. Які моральні компроміси показані в романі? Чи може людина зберегти ідеали, коли історичні обставини ставлять під сумнів її цінності?
5. Як зображено народність, культура, традиції – зокрема, українська тематика – у романі? Яке значення має цей аспект для розвитку сюжету чи для психології героїв?
6. Які стилістичні засоби допомагають передати історичний масштаб роману – опис природи, побуту, атмосфери, символів?
7. Які сцени чи моменти особливо показові, коли герой/героїня повинні зробити вибір між своїми принципами і виживанням, або між особистим і суспільним?
8. Чи відчувається у романі критика влади або історичних режимів? Як автор ставиться до трагедій, які переживає суспільство?

ВИСНОВКИ

Ярослав Івашкевич (1894–1980) – одна з ключових постатей польської літератури ХХ століття, чия творчість відзначається глибоким філософським підтекстом, поєднанням класичної форми з модерним світоглядом і надзвичайно інтимною художньою мовою. Його творчий метод формувався на перетині неоромантизму, психологічного реалізму, модернізму й навіть постмодерних елементів у пізніх творах.

Ярослав Івашкевич формував жанр роману поступово, спираючись на свій новелістичний і поетичний досвід. Його романи – це медитативні, естетично витончені, психологічно глибокі твори, що поєднують історичну правду з філософською рефлексією, інтелектуальність із ліризмом. Такий підхід дозволяє говорити про особливу модель роману, характерну саме для Івашкевича – роману-спостереження, роману-контемпляції, що продовжує традиції європейського модернізму в польському літературному контексті.

У романній прозі Ярослава Івашкевича міститься пряма вказівка на мету письменника як мислителя, який через творчість прагне не лише передати, але досягнути сенс буття – це суть його методу.

За, начебто, нескладними сюжетами творів письменника ховається глибока життєва філософія, втілена не в абстрактних формулах, а в живих образах, у думках і поведінці героїв, у повсякденних деталях. Для романів Ярослава Івашкевича характерна постановка конкретних філософських питань людського буття, проникливе зображення характерів у їхньому складному діалектичному розвитку, увага до справжнього, «природного» боку життя.

Говорячи про засоби художнього вираження у своїй творчості, Івашкевич зазначав, що найбільше йому до вподоби максимальна простота. Простота фрази, простота опису. Він прагнув до того, щоб крізь цю буденність і простоту просвічувала глибина, подібно до далекого пейзажу,

що видніється крізьграти балкона. Проведений аналіз свідчить, що Ярослав Івашкевич злегкістю досягає такої прозорості й глибини у своїх романах.

Наслідки впливу філософських ідей 30-х років на хід історії можна побачити в історичному романі Івашкевича «Червоні щити» (1934) про добу польського середньовіччя. Центральна проблема роману, розкрита на прикладі долі князя Генріха Сандомирського (1135–1166) – вибір між активною діяльністю і пасивно-споглядальною позицією, вище над якою письменник ставить внутрішнє духовне життя. Однією з головних переваг роману є пластичність і скуппульозність у зображенні внутрішнього світу людини.

Шлях Івашкевича від дещо абстрактного естетизму та камерності ранньої творчості до зрілого реалізму, глибокого розуміння зв'язку людини з історією, яскраво демонструє одну з найважливіших закономірностей світової літератури – перехід великих художників на позиції реалізму. Його творчість відображає загальні закономірності розвитку польської літератури, є своєрідною ланкою, що сполучає національну культуру Польщі зі світовою.

«Змова чоловіків» виглядає найменш характерним для Івашкевича твором. Читача, який звик Оригінальністю новаторством вирізняється роман «Змови чоловіків». На відміну від попередніх творів Івашкевича з характерним для його творчості поєднанням ліричних та епічних ознак, читача дивує сухий, непоетизований, фактографічний, ніби підкреслено позбавлений метафоричності стиль. Визначальною з точки зору художнього стилю рисою є те, що в цьому романі Івашкевича, вперше простежується гармонія між авторськими принципами відображення та художніми засобами зображення. Реалістичне світосприйняття художника втілюється у відповідну поетику.

Необхідно зазначити, що героями Ярослава Івашкевича стають прості, «маленькі люди», їхня етика носить інтуїтивно-природний характер. Вибір, який вони роблять, тісно пов'язаний із проблемами життя. У багатьох творах письменника важливою складовою, можна сказати, «дійовою особою», є

музика. Вона постійно оточує героїв письменника, визначає їхні долі, створює певну емоційну атмосферу. Митець ставив перед собою складне завдання – передати музику мовою літератури.

Рух майстра художнього слова до реалізму був завжди рівний і сповнений протиріч. Його можна схарактеризувати двома словами: безперервні пошуки. Пошук нових тем, нових художніх концепцій, нових способів інтерпретації життєвого досвіду, який завжди був пов'язаний у його творчості зі зверненням до літературних традицій та різних літературних напрямів, але завжди в центрі уваги автора була людина.

У трилогії «Хвала та слава» Івашкевич повною мірою виявляє властиве йому мистецтво предметної, достовірної до найдрібніших деталей відтвореної дійсності. Роман включає чудові фрагменти словесного жанрового живопису – чи то опис передсмертних днів старої «тітки Михасі» у маєтку, чи картина напруженої передсвяткової роботи в кондитерській Голомбеку. Але разом з тим романісту вдається природно, з великим почуттям міри вводити в сюжет елементи умовності, алегорії, які ніяк не шкодять достовірності розповіді, а скоріше збагачують цей реалізм новими відтінками.

Так, оранжерея Януша Мишинського – єдине, що він зумів створити і залишити після себе, – сприймається як свого роду символ, що втілює садибний, тепличний характер духовної культури, до якої Януш, на думку автора, був схильний і від якої новій Польщі також не варто відмовлятися.

Характерна риса художньої системи «Хвали і слави» – велика кількість історико-культурних, музичних, поетичних мотивів та ремінісценцій. У розмовах персонажів, у їхніх роздумах та листах, часом і в авторській мові воскресають образи Гете, Софокла, Пруса, рядки Рембо, мелодії Шопена, Бетховена, Брамса. Іноді вірш чи пісня згадується багаторазово, посилюючи зв'язок між різними епізодами та розділами, щоразу викликає за собою цілий потік асоціацій.

Загальна риса творів письменника – оптимізм. Автор завжди дає своїм героям надію. Післявоєнна проза Ярослава Івашкевича загалом пронизана цим оптимізмом, який ґрунтувався на польській дійсності та глибокій вірі в майбутнє батьківщини. Цей період творчості є свідченням постійного розширення кола проблем, які захоплюють письменника.

Варто зазначити, що Івашкевич у романній прозі все частіше спирається на свій суспільний та моральний досвід, осмислює проблеми вічні та загальнолюдські: боротьба справедливості та несправедливості, проблема життя та смерті, проблема мистецтва загальнолюдського та національного. Головним критерієм авторської оцінки своїх персонажів є вічна «жага пізнати правду». Вічний пошук – це програма їхнього життя. Ярослав Івашкевич зумів передати не лише сутність своєї епохи, а й відчуття швидкоплинності життя, його діалектики, його мінливості та красу. Звідси – філософське протиставлення миру і війни, звідси – глибокий його гуманізм його творів.

Івашкевич належав до тих найбільших письменників, творчість яких завжди була невпинним пошуком нових шляхів розвитку мистецтва. Багатогранна творча спадщина визнаного майстра слова вирізняється різноманітністю філософських ідей, соціальних проблем, художніх засобів, які іноді, можливо, є суперечливими, але визначають важливе місце Ярослава Івашкевича в польській літературі. До кінця своїх днів він намагався осягнути таємниці життя. Він дивився далеко вперед, далі за свій рідний дім, який, однак, завжди був для нього частиною величезного світу.

Список використаних джерел

1. *Абліцов Віталій*. Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті. Київ: КИТ, 2007. – 436 с.
2. *Бельченко Н.* «Я був прибульцем з Укрїни». Маловідомі факти з життя Я.Івашкевича. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <https://novapolshcha.pl/article/ya-buv-pribulcem-z-ukrayini-malovidomi-fakti-z-zhittya-yaroslava/>
3. *Бернштейн С.* Стиль і мова художньої літератури. – Київ: Наукова думка, 1985.
4. *Біхевіоризм* [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Біхевіоризм>
5. *Вервес Г.* Ярослав Івашкевич. Літературно-критичний нарис. – К.: «Наукова думка», 1978. – 223 с.
6. *Вервес Г.* Івашкевич Ярослав // Українська літературна енциклопедія. Київ: Українська радянська енциклопедія, 1990, т. 2, с. 295.
7. *Вервес Г., Бакула Б.* [Івашкевич Ярослав](#) [Архівовано 4 червня 2021 у [Wayback Machine](#).] // [Енциклопедія Сучасної України](#): електронна версія [вебсайт] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: [Інститут енциклопедичних досліджень НАН України](#), 2011.
8. *Гнатюк О.* Прощай, імперіє. Польща, Україна та Росія у XX столітті. – Київ: Критика, 2012.
9. *Івашкевич Я.* Зібр. тв.: У 8 т. М., 1976 – 1980. Т.2. С.205.
10. *Івашкевич Я.* / [Електронний ресурс] / – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87
11. *Івашкевич Я.* Матка Йоанна від Ангелів. – Львів: Видавництво Астролябія, 2012.
12. *Івашкевич Я.* Слава і хвала. – Київ: Юніверс, 2005.

- 13.Івашкевич Ярослав. Червоні щити
<http://www.kulichki.com/moshkow/HIST/IWASHKEWICH/shields.txt>
- 14.Івашкевич Я. // УкрЛіб. Бібліотека української літератури / [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/bio-zl/printit.php?tid=5558>
- 15.Кочерга С., Вісич О. Літературознавча інтермедіальність: генеза і сучасні горизонти Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. 286 с. // https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8838/1/Kocherha_Visych.pdf
- 16.Лензіон Я. Музика у творчості Ярослава Івашкевича // Київські полоністичні студії. Т. XXVI. К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. С. 50–55.
- 17.Марчинська Ю.«Сливи божественні»:Ярослав Івашкевич та Україна / [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <https://culture.pl/ua/stattia/slyvy-bozhestvenni-yaroslav-ivashkevych-ta-ukrayinaJ>,
- 18.Обскуратизм/ [Електронний ресурс] / – Режим доступу:<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B1%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
- 19.Польська література програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою 10–11 класи. Профільний рівень[Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/natsmenshyny/20.06.2023/polska-literatura-dlya-zagalnoosvitnix-navchalnix-zakladiv-z-navchannyam-polskoyu-movoyu-profilnij-riven-10-11-UKR.pdf>
- 20.Програма зарубіжної літератури для 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання Рівень стандарт

- (Програма затверджена наказом МОН № 1407 від 23.10.17).
[Електронний ресурс] / – Режим доступу:<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zarubizhna.literatura-10-11-standart.pdf>
21. *Сеґеда Н.* Психологізм як ознака модерністської прози. // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2019. – Вип. 70. – С. 152–160.
22. *Сухомлинов О.* OspeceyficeiznaczeniuczasoprzestrzeniwpowiadaniuJarosławaIwaszkiewicza «MłynnadLutynią» // Актуальні проблеми слов'янської філології. – К.: «Знання України», 2001. – С. 290 – 296.
23. *Сухомлинов О.* Проза Ярослава Івашкевича міжвоєнного періоду: топіка і функціональність польсько-українського пограниччя» [Електронний ресурс] / – Режим доступу:https://chtyvo.org.ua/authors/Sukhomlynov_O_M/Proza_Yaroslava_Ivashkevycha_mizhvoiennoho_periodu_topika_i_funktsionalnist_polsko-ukrainskoho_pohra/
24. *Сухомлинов О.* Польсько-українське культурне пограниччя у прозі Ярослава Івашкевича (топіка і функціональність) [монографія]. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 192 с.
25. *Сухомлинов О.* Ярослав Івашкевич: митець народжений Україною // Київські полоністичні студії. Gente Ruthenus Nazione Polonus. – Том Х. – Київ, 2008. – С. 179 – 187. [Електронний ресурс] / – Режим доступу:<https://suchomlynow.pl/assets/files/publikacje/Iw-Kijow-08.pdf>
26. *Сухомлинов О.* «Червоні щити» Ярослава Івашкевича: між сходом та заходом // Українська полоністика. Випуск 10. Філологічні дослідження / [Електронний ресурс] / – Режим доступу:https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7973/1/suhom_cher_2013_10_48.pdf

27. Сухомлинов О. Етнокультурний дискурс у літературі польсько-українського пограниччя XX століття : [монографія]. Донецьк : Лондон-XXI , 2012. 376 с.
28. Сухомлинов О.М. Вікіпедія
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
29. Художній стиль / [Електронний ресурс] / – Режим доступу:
[https://stud.com.ua/37367/etika ta estetika/hudozhniy stil](https://stud.com.ua/37367/etika_ta_estetika/hudozhniy Stil)
30. Яковенко С. Образ Європи у творчості Ярослава Івашкевича та Чеслава Мілоша / [Електронний ресурс] / – Режим доступу:
31. <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12600/1/45.pdf>
32. Якубова Л. Інтертекстуальність як засіб художньої інтерпретації світу у прозі Я. Івашкевича. // Studia Polono-Ucrainica. – 2021. – №10. – С. 95–101.
33. Яручик О., Гукова К., 2018. [Проблематика поетичної творчості Ярослава Івашкевича у період міжвоєнного двадцятиліття](https://ukrpolnauka.wordpress.com/2019/02/18/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%8F%D1%80/) / [Електронний ресурс] / – Режим доступу:
<https://ukrpolnauka.wordpress.com/2019/02/18/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%8F%D1%80/>
34. Baranowska M. Prywatna historia poezji // Twórczość, 2000. N 4. S. 111.
35. Błoński J. Mrozek S. Listy 1963–1996. Kraków, 2004. S. 318–319.
36. Burkot S. Literatura polska w latach 1939–1999. Warszawa, 2002.

- 37.*Drobniak P.* Jedność w różnorodności. Europa w twórczości Jarosława Iwaszkiewicza.– Wrocław, 2002.– S. 152.
- 38.*Dziadek A.* Rytm i podmiot w «Oktostychach» i «Muzyce wieczorem» Jarosława Iwaszkiewicza // Pamiętnik literacki. 1999. Nr 90/2. S. 27–66.
- 39.*Gombrowicz W.* Dziennik 1957–1961. Kraków, 2001. S. 72.
- 40.*Grochowski P.* Przestrzeń i czas jako elementy baśniowej wizji świata // «Literatura Ludowa». – 1999. – Nr 1.
- 41.*Gronczewski A.* Jarosław Iwaszkiewicz. – Warszawa, 1974. – 256 s.
- 42.*Fitas A.* Jarosław Iwaszkiewicz – życie i twórczość. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010.
- 43.*Iwaszkiewicz J.* Sława i chwała.– T. II.– Warszawa, 1965.
- 44.*Iwaszkiewicz J.* Ludzie i książki. – Warszawa, 1971. – 453 s.
- 45.*Iwaszkiewicz J.* Czerwone tarcze. – Warszawa: Czytelnik, 1971. – 421 s.
- 46.*Iwaszkiewicz J.* Książka moich wspomnień. Kraków: Wyd-wo Literackie, 1983. 420s.
- 47.*Jarzębski J.* Proza dwudziestolecia. Kraków, 2005.
- 48.*Kijowski A.* Powieść Jarosława Iwaszkiewicza // «Twórczość». – 1956. – Nr 9.
- 49.*Kisiel M.* Dekada Różewicza // Postscriptum, 2002, Nr 1. S. 62.
- 50.*Kuncewicz P.* Leksykon polskich pisarzy współczesnych. T. II. Warszawa, 1995. S. 179.
- 51.*Kwiatkowski J.* Iwaszkiewicz Jarosław // Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny. Warszawa : PWN, 1985. T. 1. S. 380–381.
- 52.*Kwiatkowski J.* Dwudziestolecie międzywojenne. Warszawa, 2003 (I wyd. – 1990).
- 53.*Literatura polska w przekładach.* 1981–m2004. Warszawa, Biblioteka Narodowa, 2005. S. X.
- 54.*Przybylski R.* Eros i Tanatos. – Warszawa, 1970. – 367 s.
- 55.*Reimann A.* Posłuchać muzyczny motyw. O cyklu muzyczno-poetyckim na przykładzie Muzyki wieczorem Jarosława Iwaszkiewicza // Przestrzenie

- Teorii. T. 15. Poznań : Adam Mickiewicz University Press, 2011. S. 199–228.
56. *Ritz G.* «Brzezina» i «Panny z Wilka» // Miejsce Iwaszkiewicza. – Podkowa Leśna, 1994. – 102 s.
57. *Ritz G.* Jarosław Iwaszkiewicz. Pogranicza nowoczesności. – Kraków, 1998. – 312s.
58. *Stabro S.* Literatura polska 1944– 2000 w zarysie. Kraków, 2002.
59. *Suchomłynow L. A.* Szlachta polska jako jeden z czynników kształtowania się świadomości Jarosława Iwaszkiewicza (na przykładzie powieści «Księżyc wschodzi») // Drobną szlachtą dawniej i dziś. – Ciechanów, 2009. – s. 193 – 202. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <https://suchomlynow.pl/assets/files/publikacje/SzlachtaPol-ciechanow-09.pdf>
60. *Tokarz M.* Styl literacki: definicje, funkcje, analiza. – Kraków: Universitas, 2004.
61. *Turczyński A.* Ząb mądrości. Iwaszkiewiczowskie miejsca, znaki i symbole. – Koszalin: Millenium, 2001. – 334 s.
62. *Uliasz S.* Literatura Kresów. Kresy literatury. – Rzeszów, 1994. – 245 s.
63. *Zawada A.* Literackie półwiecze 1939–1989. Wrocław, 2001.
64. *Zaworska H.* Opowiadania Jarosława Iwaszkiewicza. Lustra Polaków. – Warszawa, 1985. – 223 s.